

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA EKONOMICKÉ ŽURNALISTIKY

Československá koruna v transformaci hospodářského systému
(1990 - 1992)

The Czechoslovak Crown in Transformation of Economic System
(1990 - 1992)

Student: Kamila Kempná

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. PaedDr. Milan Sekanina, CSc.

Ostrava 2017

Zadání bakalářské práce

Student:

Kamila Kempná

Studijní program:

B6202 Hospodářská politika a správa

Studijní obor:

7202R020 Ekonomická žurnalistika

Téma:

Československá koruna v transformaci hospodářského systému (1990 – 1992)
Czechoslovak Crown in Transformation of Economic System (1990 - 1992)

Jazyk vypracování:

čeština

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
 2. Peněžnictví a měna v ČSSR na konci 80. let 20. století
 3. Koruna v období transformace československé ekonomiky (1990 – 1992)
 4. Využití řešené problematiky v žurnalistice
 5. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce
Seznam příloh
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

- PRŮCHA, Václav et al. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 2. díl, Období 1945-1992. Brno: Doplněk, 2009. 1002 s. ISBN 978-80-7239-228-5.
- VENCOVSKÝ, František. *Vzestupy a propady československé koruny: historie československých měnových poměrů 1918-1992*. Praha: Oeconomica, 2003. 227 s. ISBN 80-245-0497-9.
- VENCOVSKÝ, František. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999. 594 s. ISBN 80-7265-030-0.

Formální náležitosti a rozsah bakalářské práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí bakalářské práce: **doc. PhDr. PaedDr. Milan Sekanina, CSc.**

Datum zadání: 18.11.2016

Datum odevzdání: 05.05.2017

doc. PhDr. PaedDr. Milan Sekanina, CSc.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Zdeněk Zmeškal
děkan fakulty

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem celou práci, včetně všech příloh, vypracovala samostatně.

V Ostravě dne

.....

(podpis)

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. PaedDr. Milanu Sekaninovi, CSc. za vstřícný přístup, pomoc, cenné rady a připomínky, které přispěly k vytvoření této práce. Mé díky patří rovněž Mgr. Ivaně Šulákové za její postřehy týkající se čtvrté části práce a Ing. Janě Gibarti Ph.D. za spoustu cenných informací, které byly přínosem pro vznik této práce.

Obsah

1 Úvod.....	4
2 Peněžnictví a měna v ČSSR na konci 80. let 20. století	6
2.1 Ekonomická situace v ČSSR.....	6
2.2 Cenová politika a inflace.....	8
2.3 Devizová politika a zahraniční obchod	10
2.4 Fiskální politika.....	13
2.5 Měnová politika	14
2.6 Bankovnictví	16
2.7 Peníze	19
3 Koruna v období transformace československé ekonomiky (1990 – 1992).....	22
3.1 Ekonomická situace a plány ekonomické reformy	22
3.2 Liberalizace cen	25
3.3 Devizová politika a zahraniční obchod	27
3.3.1 Liberalizace zahraničního obchodu	27
3.3.2 Zavedení směnitelnosti koruny a náprava měnového kursu.....	30
3.4 Fiskální politika.....	33
3.5 Měnová politika	33
3.6 Vytvoření dvoustupňové bankovní soustavy	35
3.6.1 Centrální bankovnictví	35
3.6.2 Komerční bankovnictví	37
3.7 Peníze	40
4 Využití řešené problematiky v žurnalistice	42
4.1 Úvodní článek	42
4.2 Interview	46
4.3 Anketa	50
4.4 Recenze	52
5 Závěr	54
Seznam použité literatury	56
Seznam zkratk	60
Seznam tabulek a grafů.....	61

1 Úvod

Přestože od zahájení transformace československé ekonomiky na začátku 90. let 20. stol. uplynulo už téměř 30 let, jedná se stále o téma, které si zaslouží pozornost. S následky často radikálních změn se lidé potýkali ještě dlouho po jejich provedení. Kromě toho lze možné říct, že pokud by k těmto reformám nedošlo, byla by dnes ekonomika České republiky zcela nekonkurenceschopná a nemohla by fungovat vedle ostatních státních ekonomik.

Začátek 90. let přinesl velké změny nejen v oblasti ekonomické, ale také politické, sociální a dalších. Všechny tyto sféry byly úzce propojené, proto je nezbytné je alespoň zmínit, i přesto, že tato práce je věnována především oblasti ekonomické se zaměřením na cenovou, devizovou, fiskální a měnovou politiku a také bankovníctví.

Nejpodstatnější změny byly provedeny jako první, ještě v období společného státu Čechů a Slováků (tedy mezi lety 1990 – 1992).

Hlavní pozornost v bakalářské práci je proto věnována oblastem ekonomiky, spojeným přímo či nepřímo s československou korunou.

Cílem práce bude přiblížit úlohu peněz v dobách reálného socialismu a následnou změnu této role v letech 1990 - 1992, tedy v prvních letech transformace československé ekonomiky.

Využita přitom bude zejména metoda historická, pomocí níž bude nastíněna situace v 80. letech 20. stol. v československé ekonomice a také změny vzniklé v souvislosti s ekonomickou transformací. Dále metoda komparativní, vysvětlující právě provedené reformy.

Na začátku práce, tj. ve druhé kapitole, je analyzována celková situace v Československu na konci 80. let 20. stol. Rozebírán je stav v jednotlivých ekonomických oblastech spojených s československou korunou. Zmíněny přitom jsou např. státem pevně stanovované ceny, zahraniční obchod řízený státem, realizovaný prostřednictvím podniků zahraničního obchodu, a to jak z hlediska objemu obchodu, obchodních partnerů nebo řízení deviz nutných pro obchodování se zahraničím. Rovněž je nastíněna fiskální politika a problematika státních rozpočtů. Je zde také řešena otázka měnové politiky, která byla řízena pomocí státních plánů. Neméně významnou částí je i bankovníctví, které spadalo do výlučných kompetencí Státní banky Československé. V neposlední řadě je zde i zmínka o penězích jako takových ve svých různých formách.

Ve třetí kapitole pak jsou rozebírány konkrétní změny provedené v rámci transformace v jednotlivých odvětvích ekonomiky. Přitom jednou z nejpodstatnějších částí celé transformace byla liberalizace cen, nově určovaných působením tržních sil, které umožňovaly konkurenci na trhu. V oblasti zahraničního obchodu proběhla v té době celá řada změn. Nejzásadnější bylo zavedení směnitelnosti koruny za zahraniční měny, stanovení pevného měnového kursu, který se odvíjel od pěti cizích měn, a v neposlední řadě také uvolnění zahraničního obchodu, tedy nová možnost obchodování se zahraničím pro všechny subjekty.

Jednotlivé poznatky spojené s transformací československé ekonomiky jsou promítnuty následně do žurnalistických žánrů a jsou uvedeny ve čtvrté kapitole. První z nich - úvodní článek je věnován převážně zásadním změnám provedeným v roce 1991, tj. liberalizaci cen a zahraničního obchodu. Období začátku 90. let 20. stol. popisuje ze svého pohledu v rámci interview jeden z pamětníků. Ten využil možností, které zmiňovaná doba nabízela a otevřel si malý obchůdek. Na stejnou dobu zavzpomínali i další lidé prostřednictvím ankety. Odpovídali přitom na otázku, jakým způsobem se transformace dotkla jich samotných. Recenze je zaměřena na jednu z publikací známého ekonoma Jiřího Jonáše věnovanou právě ekonomické transformaci v Československu.

Publikací zabývajících se ekonomickou transformací je na českém trhu poměrně velké množství. Tato práce vychází z publikací uvedených v seznamu použité literatury, jako základní byly vybrány následující tituly:

- PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 2. díl, Období 1945-1992. Brno: Doplněk, 2009. 1002 s. ISBN 978-80-7239-228-5.
- VENCOVSKÝ, František. *Vzestupy a propady československé koruny: historie československých měnových poměrů 1918-1992*. Praha: Oeconomica, 2003. 227 s. ISBN 80-245-0497-9.
- VENCOVSKÝ, František. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999. 594 s. ISBN 80-7265-030-0.

2 Peněžnictví a měna v ČSSR na konci 80. let 20. století

2.1 Ekonomická situace v ČSSR

Ekonomika ČSSR byla již od konce 40. let 20. stol. centrálně direktivně řízena státem, konkrétně pomocí soustavy centrálních státních plánů, které byly sestavovány zpravidla na rok a pět let, přičemž někdy byly připojovány i prognózy dlouhodobé, tj. na 10 a 15 let. (Šulc, 2004) V praxi se tento systém projevoval takřka stoprocentním státním vlastnictvím výrobních prostředků (zatímco např. v sousedním, rovněž socialistickém Polsku existoval podíl soukromého vlastnictví), jejichž řízení zcela spadalo do pravomocí státních orgánů. Také další ekonomické oblasti spadaly do výlučných pravomocí státu, jednalo se např. o tvorbu cen, vedení podniků nebo orientaci zahraničního obchodu směrem k východním trhům.

Podíly těžkého a zpracovatelského průmyslu byly nadhodnoceny, naopak sektor služeb byl poddimenzovaný, výroba v ČSSR byla energeticky náročná, měla podstatný negativní dopad na životní prostředí a technicky zaostávala za západními státy. (Kunešová, 2006) Ekonomika ČSSR byla pouze částečně soběstačná, ba co víc, byla závislá na státech RVHP¹.

V 80. letech 20. stol. se ekonomická situace ČSSR vyznačovala narůstajícími hospodářskými problémy ve většině jejích oblastí. Stále více se projevovala nerovnováha mezi spotřebou a investicemi, stejně tak mezi mzdou a spotřebitelskými cenami. Došlo k poklesu výrobní výkonnosti ekonomiky, růst národního důchodu začal meziročně klesat. Při existenci vysoké rozpracovanosti výroby a investic na straně jedné a regulaci vyplacených mezd na straně druhé pak zákonitě docházelo k poklesu nabídky zboží a služeb. (Vencovský, 2003)

Nepříznivý stav v ekonomice ČSSR se projevil také v oblasti měny a financí. Začaly se objevovat problémy ve sféře peněz, ve vývoji kursové, mzdové, cenové a úrokové hladiny. Nominální mzdy² rostly stále pomaleji, zatímco maloobchodní ceny se zvyšovaly rychleji než v předchozích letech.

Investice byly směřovány do rozšiřování výrobních kapacit, nikoliv do inovací ve výrobě a zavádění nových technologií. Financovány byly při tom z cizích zdrojů, tj.

¹ RVHP (Rada vzájemné hospodářské pomoci) byla mezivládní ekonomická organizace založená v r. 1949, jejími členy byly socialistické státy (vč. ČSSR). Rozpuštěna byla v r. 1991.

² Mzdy vyjádřené v penězích, skutečně vyplacené zaměstnanci.

z dlouhodobých bankovních úvěrů, což mělo za následek vznik inflace. (Vencovský, 2003) Inflace, nadměrný růst investic a peněžních zásob dále dospěly do stavu, kdy růst národního důchodu³ předstihlo rostoucí množství peněz v oběhu a poskytnuté investiční úvěry.

Po poměrně dlouhém období přebytků byl státní rozpočet ve druhé polovině 70. let udržován alespoň ve vyrovnaném stavu, od 80. let byl již schodkový. Také obchodní bilance ČSSR vykazovala stále větší deficit, čemuž nepomohla ani tvrdá regulační opatření. Zadluženost státu v konvertibilních měnách⁴ rovněž narůstala. Problémy se nevyhnuly ani oblasti emise peněz. (Průcha, 2009)

Komplexním kritériem pro posuzování ekonomického vývoje i stavu samotné ekonomiky byl společenský produkt⁵. Závažné národohospodářské problémy se přestaly řešit, což vedlo ke vzniku krizového stavu československé ekonomiky. (Vencovský, 2003)

Řada nedostatků československé ekonomiky vzniklých v důsledku direktivního centrálního plánování národního hospodářství se naplno projevila zejména ve 2. polovině 80. let. Vláda ztrácela svou možnost ovlivňovat hospodářskou politiku, ekonomika byla deformovaná řadou procesů v ní probíhajících. Snižující se schopnost produkovat zdroje vedla ke zvětšování rozdílů mezi budoucí poptávkou a možnostmi, jak tuto poptávku pokrýt. Systém, který nepřipouštěl soukromé podnikání, směřoval ke stále citelnějšímu hospodářskému zaostávání ČSSR za ekonomikami ostatních - západních států. (Jonáš, 1997) Přílišná pozornost nebyla věnována ani kvalitě výrobků, což spolu s technickou zastaralostí výroby vedlo k dalším negativním rozdílům mezi ČSSR a západní Evropou.

Vedle socialistické ekonomiky se navíc rozvíjela tzv. stínová (šedá) ekonomika. Ta často pokrývala poptávku, kterou nebyly oficiální zdroje schopné pokrýt. Nejčastěji se projevovala tak, že lidé pracovali i „neoficiálně“ vedle svého zaměstnání, přičemž si pomáhali prostředky ze svého pracoviště. Výdělky za tuto „neoficiální práci“ byly vyšší než mzda plynoucí z pracovního poměru, navíc nebyly nikterak daněny. (Jakubec, 2008)

³ V socialistickém pojetí vyjadřoval národní důchod „nově vytvořenou hodnotu“, která zahrnovala vyrobené spotřební předměty a část výrobních prostředků sloužících k obnově a rozšíření výroby.

⁴ Konvertibilní neboli směnitelnou měnou byl např. dolar.

⁵ Společenský produkt vyjadřoval „souhrn výkonů výrobní povahy“, nebral však v potaz služby ani jakékoliv nehmotné produkty ekonomiky.

Po roce 1968, v důsledku probíhající normalizace⁶, nebylo možné provést žádné zásadnější změny v rámci národního hospodářství. Až uvolňování vztahů se SSSR v důsledku Gorbačovovy perestrojky⁷ umožnilo vznik prvních koncepcí ekonomické reformy, byť v omezeném rozsahu. Ekonomové začali stále vážněji uvažovat o změně centrálně plánovaného systému národní ekonomiky, přičemž existovaly dvě koncepce změn. První z nich byla cesta mírná, inspirovaná perestrojkou. (Myant, 2016) Tato metoda ovšem nemohla vyřešit ani zásadním způsobem zmírnit problémy, které československou ekonomiku naplno sužovaly. (Jonáš, 1997)

Jelikož rozdíly mezi ekonomikou ČSSR a vyspělých států byly stále zřetelnější, vývoj v zemi začal směřovat k cestě druhé, radikálnější, tedy ke změně hospodářského systému. (Průcha, 2009)

Výchozí situace v ČSSR byla ve srovnání s ostatními socialistickými státy lepší, byla zde dlouholetá průmyslová tradice (především strojírenský průmysl), vysoká životní úroveň obyvatelstva i kvalifikovaná pracovní síla. (Kunešová, 2006) ČSSR měla jedny z nejlepších výchozích podmínek pro transformaci hospodářského systému v rámci střední i východní Evropy. (Myant, 2016)

Dále bude podrobněji nastíněno, jaká byla situace v 80. letech v jednotlivých vybraných oblastech národní ekonomiky.

2.2 Cenová politika a inflace

V porovnání s ostatními evropskými socialistickými státy měla ČSSR jednu z nejvíce centralizovaných ekonomik. (Jonáš, 1997) Přestože úloha peněz v socialismu byla potlačována, výroba a oběh zboží v ekonomice a jejich následný prodej peníze nutně potřebovaly, existovala totiž kategorie „cena“. (Rypota, 1983)

Rusmich (1988, s. 163) se o cenových vztazích vyjadřoval následovně: *„Jako je samozřejmé, že v podřízenosti kapitalistickým vlastnickým vztahům byly zbožně peněžní vztahy nositeli vykořisťování a konkurence mezi vlastníky, je samozřejmé, že v socialismu*

⁶ Období po roce 1968 (po potlačení Pražského jara), kdy docházelo k návratu k předreformním poměrům a prosovětsky orientované politice.

⁷ Perestrojka nebo také „přestavba“ je označení pro rozsáhlé změny provedené v SSSR ve druhé pol. 80. let 20. stol. M. S. Gorbačovem. Tyto změny se týkaly politické i ekonomické oblasti (omezení centrálně plánované ekonomiky a posílení prvků ekonomiky tržní) a měly vést k demokratizaci společenského, politického a ekonomického systému v zemi.

jsou nositeli vztahů vzájemné pomoci, soudržné spolupráce a socialistické soutěživosti mezi pracujícími a jejich kolektivy.“

Stejně jako ostatní oblasti ekonomiky, také veškeré ceny podléhaly centrálnímu direktivnímu řízení a ve většině případů byly nižší než velkoobchodní ceny i než samotné náklady výrobců. (Jonáš, 1997) V socialismu státem určená cena vyjadřovala „výdaje společenské práce zvěčnělé ve zboží“. Ne vždy však byla cena výrobků totožná s jejich hodnotou, za jediný zdroj hodnoty byla považována lidská práce. (Rypota, 1983) Výrobci ke krytí rozdílů mezi výrobními náklady a prodejními cenami proto získávali dotace od státu. Existovaly při tom tři typy cen:

- velkoobchodní,
- maloobchodní,
- nákupní.

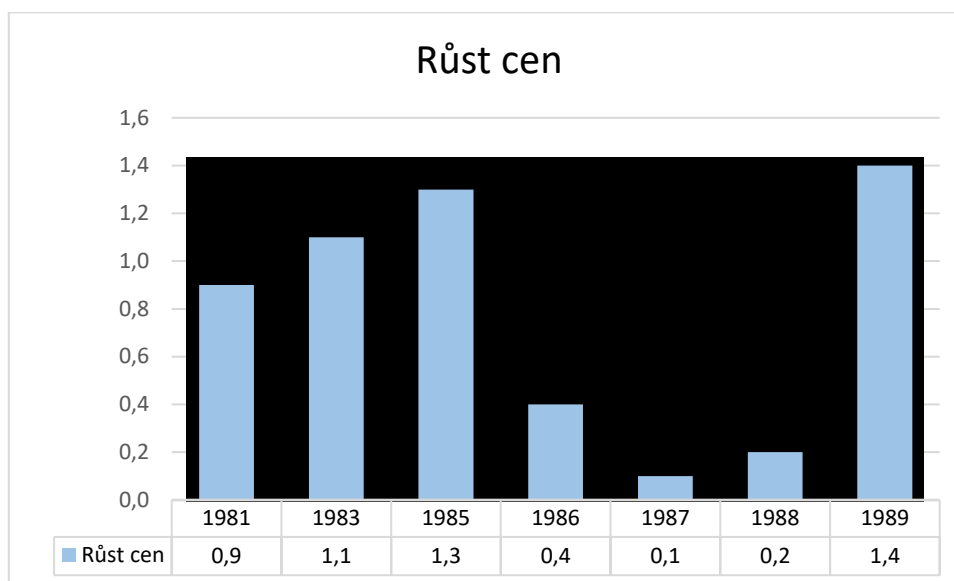
Rozdíl mezi velkoobchodními a maloobchodními cenami vyrovnávala tzv. daň z obratu, která byla povětšinou záporná a sloužila právě jako dotace. (Jonáš, 1997)

Tyto cenové druhy opisovaly posun veškerého zboží směrem od výrobce až ke konečnému spotřebiteli. Soustava cen byla kromě základních druhů cen doplněna ještě o některé další prvky jako např. odbytové přírážky, obchodní přírážky, kupní ceny, zahraniční ceny, odbytové a obchodní ceny nebo doplňkové položky k cenám. (Rypota, 1983)

Cenová stabilita pak byla považována za jednu z nejdůležitějších podmínek centrálně plánovaného hospodářství, tudíž i veškeré ceny byly tvořeny plánovitě. Tvorba dlouhodobých plánů a kontrola jejich plnění byly mimo jiné založené na základě pevně stanovených cen. (Rypota, 1983)

Avšak právě pevné stanovení většiny cen na trhu lze označit za základní nedostatek direktivně plánovaného hospodářství. (Jonáš, 1997) Každému zboží byla přiřazena určitá cena, a ta platila po celé republice ve stejné výši, změny cen přicházely až po vyhlášení cenových úprav. Růst cen v 80. letech ilustruje graf č. 2.1.

Graf 2.1: Růst cen v ČSSR v 80. letech 20. stol. (v %)

Vlastní zpracování. Zdroj dat: Jonáš, 1997, s. 77.

Inflace de facto neexistovala, vyskytovala se pouze ve skryté podobě, v praxi jako nedostatek některého zboží. (Česká národní banka, Inflace a černý trh) Takto státem určené ceny nemohly podávat informaci, kterou ceny vzniklé působením tržních sil běžně poskytují. Navíc veškeré údaje o poptávce a nabídce či informace o nových trzích nemohly být centrálním plánovacím úřadem využívány efektivně. Existovaly totiž jen v decentralizované podobě, českoslovenští výrobci ovšem žádná decentralizovaná rozhodnutí, jak uspokojit poptávku na trhu, činit nemohli. (Jonáš, 1997)

2.3 Devizová politika a zahraniční obchod

Přestože socialistická ekonomika ČSSR byla koncipována jako uzavřená, podstatnou roli v ní sehrával zahraniční obchod (a to nejen mezi socialistickými státy, ale i ostatními zeměmi). Zahraniční obchod sloužil jako možnost, jak státy získávaly prostředky ze zahraničí pro své vlastní ekonomiky. Nebyl proto chápán jako pouhý dovoz a vývoz.⁸ (Rypota, 1983)

Organizace devizové politiky byla nezbytná zejména kvůli zahraničnímu obchodu, v rámci kterého byly do ČSSR dováženy takové komodity, které nebylo možno v zemi

⁸ Jakmile bylo československé zboží vyvezeno a v zahraničí prodáno, stát získal prostředky pro nákup jiného zboží ze zahraničí, které nebylo možno v rámci ekonomiky ČSSR vyprodukovat. Pomocí exportu stát také získával cizí měnu pro další zahraniční operace.

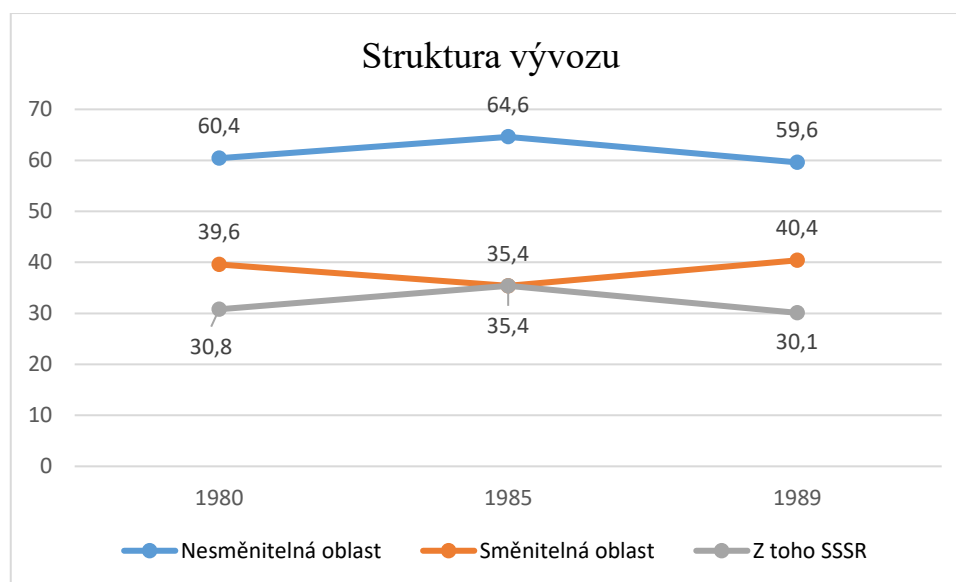
vyprodukovat. (Jonáš, 1997) Např. omezené surovinové a energetické zdroje (jako např. ropa, zemní plyn) nebo omezené množství některých zemědělských produktů by omezovaly růst a rozvoj ekonomiky. (Rypota, 1983)

I přesto zůstával zahraniční obchod poměrně komplikovaným. Direktivně určované ceny v ČSSR byly zcela odtrženy od cen běžně užívaných ve světě, zejména pak ve státech s tržní ekonomikou. Vývozci i dovozci se řídili úkoly plánu, nikoliv poptávkou a cenami. (Jonáš, 1997)

Taktéž množství importu a exportu bylo striktně určováno ročními devizovými plány, rozdělovalo se zboží a služby obchodované se státy s konvertibilní a nekonvertibilní měnou. Ohraničeno bylo také zahraniční vypůjčování. (Jonáš, 1997)

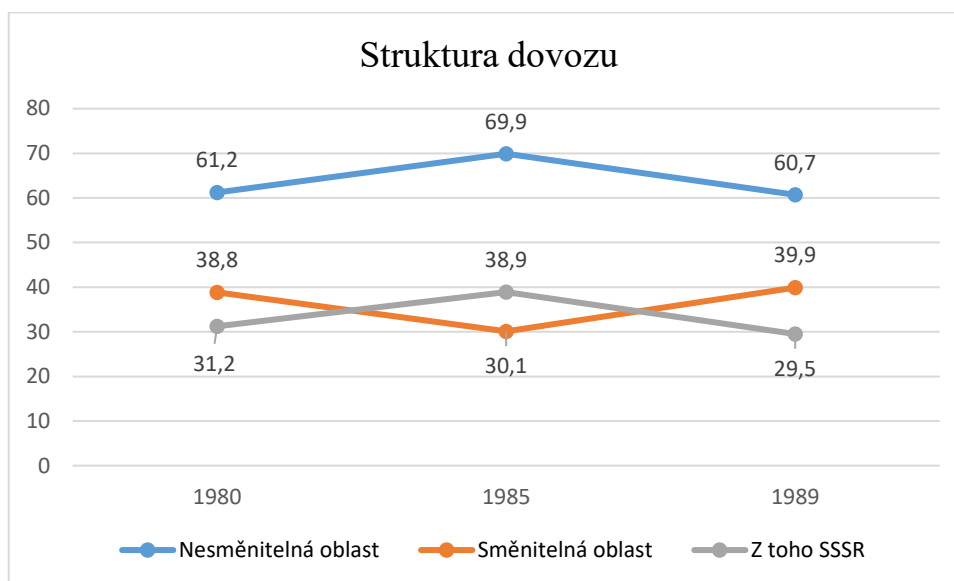
„V 80. letech bylo komoditní složení dovozu a vývozu takové, že komodity s nižším stupněm zpracování vykazovaly vyšší podíl na celkovém vývozu do oblastí se směnitelnou měnou, výrobky s vyšším stupněm zpracování představovaly naopak vyšší podíl v celkovém vývozu do oblastí s nekonvertibilní měnou.“ (Jonáš, 1997, s. 106) Grafy č. 2.2 a č. 2.3 ukazují, že země s nesměnitelnou měnou byly pro Československo dominantním partnerem v oblasti dovozu i vývozu.

Graf 2.2: Teritoriální struktura vývozu (v % z celkového vývozu)

Vlastní zpracování. Zdroj dat: Jonáš, 1997, s. 107.

Graf 2.3: Teritoriální struktura dovozu (v % z celkového dovozu)

Vlastní zpracování. Zdroj dat: Jonáš, 1997, s. 107.

Problematikou deviz se zabývala především SBČS, která sloužila mimo jiné jako vykonavatel devizového monopolu státu⁹. Řízení deviz totiž spadalo do oblasti měnové politiky. (Vencovský, 1999) Veškeré zahraničně obchodní operace spadaly do pravomocí tzv. podniků zahraničního obchodu, které byly vedeny státem a nacházely se pod státní kontrolou. „Centralizované řízení zahraničního obchodu brání živelnému pronikání vlivů zahraničních trhů na vnitřní oběh zboží a napomáhá prohlubovat plánovité řízení. Zabezpečuje rovněž ekonomickou nezávislost socialistických zemí, aniž brání jejich obchodní účasti na kapitalistických světových trzích.“ (Rypota, 1983, s. 501)

Toto monopolistické prostředí umožňovalo státu direktivně řídit nejen oběh na vnitřním trhu, ale také na trzích zahraničních. Lépe se tak zabezpečovala jednotná cenová politika, která byla stejně jako v případě vnitřních cen řízena centrálně. (Rypota, 1983)

Se zahraniční politikou úzce souvisí i poskytování zahraničních úvěrů. Co se zahraničních úvěrů týká, ČSSR byla v r. 1971 jedním z prvních států, který získal v rámci RVHP od nově vzniklé Mezinárodní investiční banky¹⁰ úvěr (k rozšíření výroby

⁹ Pouze stát (SBČS) mohl obchodovat se zahraniční měnou a vytvářet její rezervy.

¹⁰ Mezinárodní investiční banka byla bankou RVHP založenou na základě dohody jednotlivých členských států. Jejím hlavním úkolem bylo poskytování dlouhodobých a střednědobých úvěrů

nákladních automobilů značky Tatra o nosnosti přes 12 tun). Naopak, i ČSSR poskytovala zahraniční úvěry členským státům RVHP, a to už od 60. let.

Zadluženost ve volných měnách vůči západním státům byla na začátku 70. let malá, postupně se však zvyšovala. Ve druhé polovině 80. let byla provedena redukce závazků ČSSR, po níž však došlo k opětovnému zvýšení závazků ČSSR vůči západním zemím.

Bilance zahraničního obchodu ČSSR byla téměř po celou dobu existence aktivní, jen mezi lety 1977 – 1982 vykazovala pasivní hodnoty. Zejména ve druhé polovině 80. let však výše aktiva rychle stoupala, v letech 1987 - 1989 rostlo enormní rychlostí. Celkově se díky uvedenému výkyvu řadila ČSSR k zemím s mírným zahraničním dluhem. (Průcha, 2009)

2.4 Fiskální politika

Od roku 1969 až do roku 1989 byly v rámci ČSSR sestavovány tři státní rozpočty, jeden rozpočet celé federace a další dva pro jednotlivé republiky (Česká a Slovenská republika). Kromě vlastních příjmů z podnikové sféry, daní (především daň z obratu a daň ze mzdy) a poplatků tvořily většinu příjmů rozpočtu účelové dotace a tzv. globální dotace. Významnou složku příjmů státních rozpočtů tvořily také odvody¹¹ hospodářských organizací, které se však neustále měnily, a to jak ve způsobu platby, tak i v rámci jejich členění nebo sazeb.

Příjmy i výdaje státních rozpočtů se navíc od 80. let dělily účelově a druhově podle odvětví a položek. Později byly výsledky státních rozpočtů sledovány také ve variantě „s použitím prostředků z minulých let.“ (Průcha, 2009)

Státní rozpočet nejprve projednávalo a následně i schvalovalo Federální shromáždění. Rozpočet byl součástí národohospodářských plánů, s nimiž byl v těsném spojení. Řízení ekonomiky pomocí plánů pak umožňovalo stanovit část příjmovou i výdajovou poměrně věrně. Velká pozornost byla soustředěna na vyrovnanost státního

členským státům, a to na výdaje se „společným zájmem“ z hlediska rozvoje socialistické ekonomiky.

¹¹ Jako odvody byly v dobách socialismu označovány peníze, kterými státní podniky přispívaly do státního rozpočtu. Sumy byly stanovovány buď fixně nebo se odvíjely od zisků podniků (odvod ze zisku), počtů zaměstnanců (odvod z objemu mezd), atd. Jednalo se v podstatě o metodu, kterou byly státní podniky částečně ovlivňovány.

rozpočtu (viz tabulku č. 2.1). Na přibližně stejné výši příjmů a výdajů do určité míry závisela stabilita úvěrové soustavy a oběhu peněz. (Rypota, 1983)

Tabulka 2.1: Plánované příjmy a výdaje státního rozpočtu v 80. letech 20. stol. (v mld. Kčs)

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Příjmy	128	134,4	139	147,5	151,7	150,5	158,1	165,3	223,6
Výdaje	128	134,4	139	147,5	151,7	150,5	158,1	165,3	223,6

Vlastní zpracování. Údaje o plánovaných příjmech a výdajích byly získány ze Zákonů České národní rady o státním rozpočtu České socialistické republiky na příslušné roky.

Plánovaná přestavba hospodářského mechanismu postihla i oblast státních financí. Původně byla celková přestavba daňové soustavy i soustavy odvodů plánována až na rok 1990, v praxi však odstartovala již počátkem roku 1989. Tehdy došlo k úpravě podmínek zemědělské daně a v platnost vstoupily i revidované velkoobchodní ceny. Všechny tyto změny měly za důsledek zvýšení záporné daně z obratu a s tím spojené zvýšení dotací k maloobchodním cenám. (Průcha, 2009)

2.5 Měnová politika

Role peněz v centrálně plánované ekonomice byla zanedbatelná. Daleko významnější úlohu hrály „hmotné faktory“, na základě kterých bylo rozhodováno o objemu i struktuře produkce ve státních podnicích. „*Zisk, relativní ceny, peněžní zásoba, devizový kurs, úrokové míry, to vše byly pouhé účetní kategorie bez reálného ekonomického významu. Měnová politika hrála v komunistickém Československu podřízenější úlohu než v rozvinutých tržních ekonomikách.*“

Z velké části byla měnová politika řízena SBČS. (Jonáš, 1997, str. 151) Aby byla zabezpečena stabilita měny, vytvářel stát měnové rezervy (část ve zlatě a část v zahraniční valutě). (Rypota, 1983) V 70. letech byl vytvořen komplexní měnový plán. Na základě tzv. měnových kritérií byl posuzován nejen hospodářský vývoj v různých oblastech, ale i další politické a společenské vlivy působící na měnový vývoj. (Jonáš, 1997)

Základem fungování a směřování činnosti SBČS byl národohospodářský plán. Ten jasně určoval, které úkoly týkající se měnové stability spadají do jednotlivých oblastí

hospodářské politiky, tedy do oblasti rozpočtové, důchodové, cenové, dotační, úvěrové a devizové.

SBČS se pak snažila zejména o to, aby národohospodářský plán obsahoval hlavní měnové aspekty a zaručoval alespoň základní stabilitu měny. K tomu sloužil tzv. měnový plán, jenž se stal základním nástrojem pro řízení ekonomických funkcí SBČS od roku 1970. Měnový plán umožňoval komplexní a koordinované řízení všech oblastí peněžnictví, tj. hotovostního, bezhotovostního i zahraničního platebního obratu, veškerých vkladů, úvěrů, oběživa i deviz. Tento nástroj společně řídil úvěrovou, pokladní a devizovou oblast národohospodářského plánu.

Měnový plán byl sice definován jako státní plán, nikoliv plán bankovní soustavy, jeho tvorba však byla svěřena právě SBČS. V praxi byl úzce spjat s měnovou politikou a jejími základními cíli. Z důvodu alespoň částečného osamostatnění měnové politiky v rámci státní hospodářské politiky došlo k vytvoření tzv. měnových kritérií, která byla spojená s plánováním měnové politiky. Vycházela při tom ze vztahu cílových měnových veličin k veličinám relevantním hmotným, tedy z myšlenky, že zdroje a potřeby měnového plánu mají význam pro ocenění kvality plánovaného vývoje.

Základem pro stanovování měnových kritérií byla celá řada faktorů působících v ekonomické a měnové oblasti, která ovlivňovala ekonomickou situaci v ČSSR. Mezi ně patřily: objem úvěrových zdrojů a poskytovaných úvěrů, jejich obrátka, struktura a kvalita, vývoj cen v národním hospodářství, kupní síla koruny československé na vnitřním i zahraničním trhu, celková devizová pozice ČSSR, míra úspor obyvatelstva, atd. Vztah celkových úvěrů a vytvořený národní důchod v běžných cenách pak sloužily jako souhrnné kritérium. Respektování cílů měnové politiky byl přikládán velký důraz. (Vencovský, 1999)

Ovšem ani oblasti státní měnové politiky se nevyhnuly některé potíže, které si žádaly změnu hospodářského systému. Reformní myšlenky byly předmětem diskusí např. v Ekonomickém ústavu Československé akademie věd, ze kterého následně vznikl v 80. letech Prognostický ústav ČSAV. Diskuse probíhaly rovněž v České ekonomické společnosti, ve výzkumném odboru Ministerstva financí, v pobočce Československé vědecko-technické společnosti v ústředí SBČS. (Vencovský, 2003)

Jedním z návrhů, jak nastalé problémy řešit byl názor, že místo samostatných plánů hospodářského rozvoje a měnového plánu by měl být sestavován pouze jeden plán, národohospodářský, ve kterém by se odrážela důležitost měnové politiky i její dopad

na hospodářský vývoj země. Podle národohospodářského plánu by se řídila činnost SBČS i jednotlivých vládních resortů. (Vencovský, 1999)

Přestože zdůraznění měnového a peněžního pohledu na ekonomiku, tj. vyzdvižení důležitosti měnové politiky se nepodařilo prosadit, reformní přístup se projevil v několika fázích a krocích:

- v lednu 1980 byl přijat „Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství“ (vládní usnesení č. 42/1980),
- ke schválení „Zásad přestavby hospodářského mechanismu“ předsednictvem ÚV KSČ došlo v prosinci 1986; tyto „Zásady“ byly schváleny vládou ČSSR v lednu 1987, a obsahovaly zatřídění záměrů ve vývoji cen do státního plánu,
- dokument „Konkretizace Zásad přestavby“ (vládní usnesení č. 40/1987) přijala vláda až v březnu 1987, avšak v oblasti měnové politiky šlo o velmi obecné zásady,
- v r. 1988 byla federální vládou a ÚV KSČ přijata „Směrnice k zabezpečení komplexní přestavby hospodářského mechanismu“ (vládní usnesení č. 29/1988). Ani v tomto dokumentu nebylo blíže specifikováno postavení měnové politiky v rámci státního plánu.

I přes tyto drobné změny byla bankovní měnová politika stále chápána jako úvěrový, pokladní a devizový plán podle zásad centrálního plánování. (Vencovský, 2003)

V 80. letech 20. stol. docházelo také k postupnému obnovování kontaktů s MMF¹², přestože se jednalo spíše o vztahy neformální. Do oblasti zájmu se dostala také otázka širší konvertibility koruny. (Vencovský, 1999)

2.6 Bankovníctví

Již od roku 1950 převzala funkci jediné monobanky ve státě SBČS. Ta plnila funkci nejen státní centrální banky, ale také vystupovala jako banka komerční, tedy poskytovala úvěry podnikům.

V období normalizace, které se výrazně dotklo i bankovní sféry, se systém vracel ke striktnímu centrálnímu administrativně direktivnímu plánování. Od roku 1970, kdy SBČS zákonem č. 144/70 Sb. o Státní bance československé získala větší nezávislost na orgánech centrálního řízení, byla banka vázána přímo na vládu ČSSR. SBČS vytvářela

¹² ČSSR byla členem Mezinárodního měnového fondu (MMF) do roku 1954, kdy své členství zastavila.

měnový plán, který byl součástí národohospodářského plánu. Tento měnový plán pak SBČS předkládala vládě ČSSR, která jej dále projednávala a schvalovala.

Přestože v teoretických úvahách se v 80. letech objevovala řada změn, ze kterých plynula závislost SBČS přímo na vládě, ve skutečnosti stoupenci centrálního direktivního plánování prosazovali tradiční metody řízení. V důsledku těchto postupů byl manévrovací prostor SBČS značně omezován a její vliv na hospodářskou politiku nebyl příliš vysoký. I přes veškeré problémy byla právě SBČS jedinou institucí, která chápala vážnost měnové politiky, zejména vzhledem k dopadům této oblasti na obchodní vztahy se zahraničím.

Hlavním cílem už od začátku 70. let bylo organizovat SBČS jako jednotnou instituci, která by se nacházela v souladu s národohospodářským plánem (na základě usnesení ÚV KSČ) svým fungováním a činností. Tato snaha až do 2. pol. 80. let, kdy se objevily první návrhy reforem, zcela zamezila vzniku členité bankovní soustavy. Celou bankovní sféru tak zabezpečovala SBČS. (Vencovský, 1999)

Kromě SBČS však v ČSSR existovaly ještě další bankovní subjekty:

- **Československá obchodní banka** – soustřeďovala svou činnost zejména na podniky zahraničního obchodu, zprostředkovávala styky s RVHP,
- **Živnostenská banka** – zprostředkovávala finanční transakce soukromých osob a neziskových institucí se zahraničím,
- **Investiční banka** – poskytovala investiční úvěry,
- **Česká a Slovenská státní spořitelna**¹³ – za výhodných podmínek poskytovaly úvěry obyvatelstvu a vybíraly od něj vklady. (Jonáš, 1997)

V rámci měnové politiky byl SBČS rozvíjen princip založený na měnových kritériích. Hmotné proporce výroby, které spadaly do oblasti národohospodářského plánu, byly posuzovány na základě těchto kritérií. Cílem SBČS tak bylo především zajištění koordinovaného využití všech prostředků v rámci národního hospodářství. Jednalo se

¹³ V období reálného socialismu, kdy neexistovaly akcie ani obligace, vklady v cizích měnách byly minimální, byl jediným způsobem, kterým mohly domácnosti uložit své úspory, vklady ve spořitelnách. Odlišné úrokové míry byly vyčísleny pro domácnosti, odlišné pro podniky, přičemž úročení vkladů domácností bylo podloženo vyššími sazbami. Např. v 80. letech byly podnikové vklady úročeny 0,08 %, později 0,3 %. Jednotlivci při tom u totožných vkladů měli úspory úročeny přibližně 2 %. Šestiměsíční až pětileté termínované vklady podniků byly úročeny sazbou 2,5 %, vklady domácností 3 % až 5 %.

o prostředky peněžní i devizové, o ty, které do systému plynuly ze zahraničí i ty, které ve vnitřní ekonomice již byly.

SBČS v době reálného socialismu¹⁴ v ČSSR vykonávala za pomoci nejrůznějších pravidel, nástrojů a také oprávnění tři základní funkce:

1. plánovací činnost,
2. bankovní měnová politika,
3. zajišťování plánovaných úkolů.

V rámci plánovací činnosti SBČS vytvářela nejen měnový plán (a v rámci něj dílčí úvěrový, pokladní a devizový plán), ale aktivně se podílela i na tvorbě komplexního státního plánu, a to pro různé časové úseky.

Měnová politika byla svěřena především SBČS. Přestože ji nebyla věnována velká pozornost, zahrnovala některé důležité aspekty. V rámci měnové politiky byla sestavována pravidla pro usměrňování měnového vývoje, vč. pravidel usměrňování úvěrové emise. Mimo to SBČS upřesňovala podobu depozitní, úrokové, úvěrové, devizové a kursové politiky.

Aby bylo plánování měnových úkolů efektivní, bylo nezbytné dohlížet na měnová kritéria a hledat kritéria efektivního využití úvěrů.

V průběhu 70. a 80. let se začaly projevovat některé změny v důsledku zavedení moderních technologií (zavádění výpočetní techniky, automatizace procesů, atd.). Tvůrci měnové politiky mimo jiné vycházeli z názoru, že vědeckotechnické zaostávání a s ním spojené potíže vyřeší další, důkladnější a podrobnější plánování.

Období reálného socialismu ve sféře bankovníctví bylo poznamenáno okolnostmi této doby, zejména se jednalo o:

- nulové institucionální změny,
- pokusy o reformu v podobě zdokonalování a prohlubování,
- nejdůležitějšími kategoriemi byla měnová kritéria a automatizované bankovní operace (ABO).

V 80. letech nadále převažoval názor, že peníze pouze následují hmotu, jedná se tedy o „druhořadý“ produkt ekonomiky závislý na hmotných procesech ekonomiky. V důsledku perestrojky v SSSR se ve druhé polovině 80. let začaly v zemích RVHP objevovat pokusy alespoň o částečné změny ekonomického systému. Tato tendence se

¹⁴ Reálný socialismus existoval v ČSSR od 70. let 20. stol., přičemž se jednalo o v praxi skutečně existující socialismus, odlišný od teoretických modelů.

od r. 1987 projevila i v ČSSR, kdy se naplno rozběhly přípravy přestavby hospodářského mechanismu. V roce 1988 začala svou konkrétní podobu získávat přestavba hospodářského systému, která se týkala jeho organizace, obsahu i přestavby institucionální. V rámci nich mělo dojít ke spojení prvků užívaného centralizovaného systému a decentralizovaného modelu bankovní soustavy. (Vencovský, 1999)

Úvahy o oddělení funkcí centrální banky a úvěrových aktivit SBČS byly převedeny do zákonné formy. (Jonáš, 1997) I nadále se však počítalo s jednou bankou, která by fungovala jako kontrolní orgán nad celým státním hospodářstvím. Státní banka měla plnit úlohu centrální banky v oblasti měnové politiky, platebního systému, regulace a dohledu nad činnostmi komerčních bank a spořitelen, být tedy jakýmsi strážcem měnové stability, vrcholným kontrolním centrem důležitým pro stabilizaci ekonomiky a v neposlední řadě orgánem dozoru. (Vencovský, 1999)

Veškeré banky i spořitelny na základě nového zákona potom mohly působit ve všech oblastech bankovníctví, po celém území ČSSR. Zákon připravený v období reálného socialismu ovšem v platnost vstoupil až v průběhu transformace v roce 1990. (Jonáš, 1997)

Zásadním krokem vpřed bylo až přijetí Zákona č. 130/1989 Sb. o Státní bance československé v listopadu 1989. Tento krok byl dále podpořen zákonem č. 158/1989 Sb., o bankách a spořitelnách. Tyto zákonné předpisy odstartovaly oddělení emisní funkce Státní banky československé od běžných komerčních funkcí, které přešly pod správu nových institucí – Komerční banky v Praze, Všeobecné úvěrové banky v Bratislavě, Investiční banky. Z dřívějšího období pak i nadále působily peněžní ústavy: Československá obchodní banka, Živnostenská banka, Česká a Slovenská spořitelna.

Teprve až následně po listopadových událostech roku 1989 došlo k začátku fungování nového moderního bankovníctví na principech kapitálového a devizového trhu. (Vencovský, 2003)

2.7 Peníze

I v plánovité ekonomice plnily peníze základní funkce: funkci míry hodnot, měřítka cen, oběživa, platidla, akumulace a světových peněz. Samotný oběh peněz a jejich přeměny mezi hotovostní a bezhotovostní formou byly centrálně řízené státem. Ten pomocí různých nástrojů udržoval také soulad mezi skutečným množstvím peněz v oběhu a nezbytným množstvím hotového oběživa. (Rypota, 1983)

Peníze měly v letech centrálně plánovaného ekonomického systému Československa podobu oběživa, prostředků na bankovních účtech a deviz. Tyto formy peněz se při řízení peněžního oběhu promítly do:

- pokladního plánu,
- úvěrového plánu,
- devizového plánu.

Pokladním plánem se řídily emise peněz pro jednotlivé pobočky SBČS. Na základě výše příjmů domácností docházelo ke stanovení objemu hotovostních peněz v oběhu a určovala se tak kupní síla. Penězi na bankovních účtech se zabýval úvěrový plán, který vymezoval jejich objem i strukturu. Zdroje byly soustřeďovány v SBČS, přičemž jejich výše závisela především na spořivosti obyvatelstva a zdrojích vytvářených podniky. Pro potřeby ústředí SBČS byl vytvářen devizový plán, který se věnoval dovozům podniků zahraničního obchodu. Jednotlivé pobočky banky pak získávaly informace o zdrojích pro pasivní turistický ruch. (Vencovský, 1999)

Peněžní oběh byl regulován státem. Ten např. stanovoval způsob emise peněz a jejich oběhu, formy peněz, název peněžní jednotky i měnový kov. Měna se tak vyskytovala ve formě hotovostní i v bezhotovostní, tyto byly vzájemně propojené.¹⁵ (Rypota, 1983)

Mince a bankovky byly v dobách reálného socialismu jakýmsi malým uměleckým dílem pro širokou veřejnost, které měly vedle své podstaty také vyjadřovat socialistickou ideologii. Mince byly raženy ve Státní mincovně v Kremnici na základě plastik významných českých výtvarníků. Kromě peněz jako oběživa byly raženy také numismatické sady mincí k význačným výročím.

Na bankovkách se nacházely portréty slavných postav československé kulturní historie – např. Smetana (1.000 Kčs), Hviezdoslav (10 Kčs), Štúr (50 Kčs), Žižka a Komenský (20 Kčs). Na krátkou dobu byly dány do oběhu stokorunové bankovky s K. Gottwaldem z října 1989, které byly staženy z oběhu již v prosinci 1990 pro velkou kritiku. (Vencovský, 2003)

Množství hotových peněz v oběhu rostlo, jak je možno vysledovat z tabulky č. 2.2.

¹⁵ Např. podniky získávaly peníze na své účty v bezhotovostní formě, mzdy zaměstnancům ale vyplácely v hotovosti.

Tabulka 2.2: Množství oběživa v 80. letech 20. stol. (v mld. Kčs)

Rok	Množství oběživa
1980	41,6
1985	54
1988	62,5

Vlastní zpracování. Zdroj dat: Vencovský, 2003, s. 173.

Výše popisovaný stav ekonomiky v jednotlivých oblastech si musel zákonitě vyžádat provedení změn v podobě reformy proběhlé na začátku 90. let 20. stol., o čemž bude pojednáno v následujících kapitolách.

3 Koruna v období transformace československé ekonomiky (1990 – 1992)

3.1 Ekonomická situace a plány ekonomické reformy

Zásadním krokem, který vedl k zastavení ekonomického zaostávání ČSSR za západními státy (s tržní ekonomikou), bylo provedení rozsáhlé reformy nejen politického ale i ekonomického systému ČSSR, díky čemuž by došlo k přiblížení západním ekonomikám. Pád socialismu v roce 1989 vytvořil příhodné podmínky pro komplexní ekonomickou reformu. Základem změn byla snaha transformovat centrálně plánovanou ekonomiku na ekonomiku tržní. (Židek, 2006)

Již ve druhé polovině 80. let bylo možné zaznamenat určité snahy o reformování hospodářského systému. Přitom existovaly dva názorové proudy. První představovalo hnutí „z vyšší společnosti“, které se snažilo napodobovat Gorbačovovy reformy, a druhý tvořily menší skupiny ekonomů, např. Valtr Komárek, Václav Klaus, Vladimír Dlouhý, Tomáš Ježek, kteří se zabývali výzkumem ekonomické situace v tehdejší ČSSR. Po vytvoření Prognostického ústavu v roce 1987, se začali věnovat ekonomickému a sociálnímu rozvoji v zemi. Jejich představy však zcela nepočítaly s rozsáhlou a komplexní reformou československé ekonomiky. Prognostikové se zabývali spíše kritikou tehdejších poměrů, a to ve vzácné shodě, která se časem postupně vytrácela. (Myant, 2013)

Teprve až „Sametová revoluce“ odstartoval naplno široké společenské přeměny v listopadu 1989. Zatímco změna politického systému např. v SSSR nebo Bulharsku byla provedena z vůle vládnoucích elit a obyvatelé tyto změny pouze akceptovali, v ČSSR byla samotná reforma iniciována občany státu. Za politickými změnami pak následovaly změny také v oblasti ekonomické, sociální, společenské, a dalších. (Holý, 2010)

Uskutečnění hospodářské transformace ztěžovala skutečnost, že ani všichni ekonomové se nebyli schopni shodnout na tom, jak by měla ekonomika na konci reformy vypadat. Jelikož se jejich názory na konečný stav československého hospodářství různily, ještě obtížnější bylo správně určit, jakými jednotlivými kroky a prostředky těchto cílů dosáhnout. Pro konečnou podobu reformy bylo podstatné, že již koncem roku 1989 existoval jakýsi návrh, jak by transformace měla proběhnout.

Ekonomové rozhodli, že je nezbytné:

- privatizovat¹⁶ výrobní prostředky,
- provést cenovou liberalizaci,
- provést liberalizaci zahraničního obchodu a zahraničních investic za účelem vzniku konkurenčního prostředí v československé ekonomice,
- snížit výši veřejných rozpočtů,
- uplatňovat restriktivní měnovou politiku SBČS. (Jonáš, 1997)

Odborníci se přeli zejména o to, jak významnou úlohu má v tomto procesu sehrát stát a také o tom, jak rychle mají být jednotlivé změny provedeny. Na základě toho se pak rozdělili do dvou názorových proudů - gradualismu a šokové terapie.

Zastánci gradualismu, kterými byli např. Zdislav Šulc, František Vlasák, usilovali o pomalejší tempo provedení reformy – postupnou privatizaci a liberalizaci cen i zahraničního obchodu. Celý proces měl být podle nich lépe a detailněji propracován, přičemž v něm měl podstatnou měrou figurovat také stát. Nikdy však neexistovala žádná ucelenější teorie gradualismu.

Představitelé šokové terapie, zastupovaní např. Václavem Klausem, Tomášem Ježkem a Dušanem Třískou, naopak chtěli provést v nejkratším možném čase zásadní změny, které měly být doplněny stabilizační hospodářskou politikou se snížením vlivu státu na ekonomiku. Předpokládali přitom, že i v případě významnějšího dopadu reformy na počátku transformace, existuje ve společnosti jistá tolerance obyvatelstva k nastoleným změnám (často i negativním). (Židek, 2006) *„Byli jsme přesvědčeni o nutnosti celkové a bezpodmínečné likvidace komunistického, jak se tehdy říkalo socialistického politického a ekonomického systému. Nechtěli jsme reformy či perestrojku.“* (Klaus, 2016, s. 14)

Striktně dodržet pouze jedinou z výše uvedených koncepcí však nepřicházelo v úvahu, neboť část reformy bylo možno uskutečnit poměrně rychle (cenová liberalizace, liberalizace zahraničního obchodu, odstranění subvencí, uvolnění možnosti zakládat nové podniky, atd.), zatímco další změny vyžadovaly delší dobu (vybudování nového právního řádu, změna soudního systému, změna neformálních institucí). (Židek, 2006) Provedení jakýchkoliv změn navíc ztěžovala mylná domněnka, že ekonomika ČSSR je jakýmsi vyspělým, izolovaným systémem a disponuje rozvinutým průmyslem.

¹⁶ Někteří ekonomové přitom razili teorii, že nestačí pouze zprivatizovat majetek státu, ale že je nezbytné rozhodnout také komu bude privatizován.

Řízení ekonomické reformy byla svěřena Valtru Komárkovi. (Myant, 2013) Ten ostře vystupoval proti rychlým a rozsáhlým změnám a kritizoval i postup, podle něhož by měl stát okamžitě přestat zasahovat do ekonomiky. Navrhované strategie označil za „zideologizované a zpolitizované“, přičemž podle jeho názoru zahrnovaly části používané spíše v rozvojových zemích jako stabilizační programy. Pokles produkce i životní úrovně obyvatel by podle něj byly pouze některými z následků tzv. „šokové terapie“. Stejně tak nesouhlasil ani s restriktivní politikou vlády ani SBČS. Jak se později ukázalo, produkce v ČSFR poklesla, což bylo doprovázeno dalšími jevy, jako snížení osobní spotřeby, růst nezaměstnanosti a inflace.

Již v roce 1990 se iniciativy ohledně hospodářské transformace chopil Václav Klaus, který na summitu RVHP oznámil vystoupení ČSFR z této organizace a dále se snažil prosadit ucelenou představu o ekonomické reformě. (Jonáš, 1997)

Návrh strategie přechodu k tržní ekonomice byl vypracován Hospodářskou radou ČR v čele s Františkem Vlasákem a Strategie ekonomické reformy federálním ministerstvem financí vedeným Václavem Klausem. (Žídek, 2006)

Ke schválení oficiálního postupu transformace, tzv. „Scénáře ekonomické reformy“, pak došlo v září 1990. Tento plán kombinoval prvky několika návrhů (Vysoké školy ekonomické, Prognostického ústavu, Ekonomického ústavu Československé akademie věd), z největší části však odpovídal federálnímu návrhu. (Myant, 2013)

Reformní strategie ČSFR byla založena na čtyřech hlavních pilířích:

- liberalizace cen
- liberalizace zahraničního obchodu,
- makroekonomická stabilizace,
- privatizace. (Zeman, 2015)

Podstatnou součástí transformace se stalo obnovení soukromého vlastnictví a soukromého podnikání. Neméně významným byl i restituční proces. Společně tak probíhaly proces privatizace již existujících výrobních prostředků a vznik nových podniků. Privatizaci byla věnována značná pozornost, zakládání nových podniků se takřka obešlo bez jakéhokoliv dalšího zájmu. (Večerník, Matějů, 1998)

Podnikatelé začali být vnímáni jako aktivní objekty trhu, ostatní jako pasivní. Mezi obyvateli začaly vznikat podstatné majetkové rozdíly. Lidé se obávali, že ekonomická reforma umožní některým značně zbohatnout. Tyto obavy z rostoucí nerovnosti

způsobily, že se obyvatelstvo lišilo ve svých názorech na transformaci, zejména na různé formy privatizace.

„Zatímco v politické oblasti se svoboda stavěla na roveň demokracii, v oblasti ekonomické se kladlo rovnítko mezi svobodu a soukromé vlastnictví, jehož restituce se stala jedním z hlavních prvků ekonomické transformace.“ (Holý, 2010, s. 156)

Nejen výchozí situace pro ekonomickou transformaci, ale i postoje obyvatel ČSR k těmto změnám byly příznivější než v ostatních socialistických státech. Podle série analýz výsledků veřejného mínění i sociologických výzkumů Češi přijímali změny pozitivněji než Slováci, ale také lépe než např. Poláci nebo Maďaři. (Machonin, Tuček, 1996) Vize transformace se však stala předmětem kritiky nejen československých ekonomů, ale také odborníků ze zahraničí. (Jonáš, 1997)

Největšími změnami v peněžní oblasti v začátcích transformace hospodářského systému ČSFR byly: liberalizace cen, zavedení vnitřní směnitelnosti koruny, liberalizace zahraničního obchodu, náprava měnového kursu, změny ve fiskální a měnové oblasti, vznik dvoustupňové bankovní soustavy a změny v peněžním oběhu, jak bude dále popsáno v jednotlivých kapitolách.

3.2 Liberalizace cen

Dřívější státní kontrola a striktní určování cen bylo jedním ze základních problémů socialismu, a proto bylo potřeba tento systém změnit jako jeden z prvních v rámci transformace. Liberalizace cen, které sloužily jako nástroj přerozdělování a sociální politiky, byla vskutku zásadním krokem. Nejednalo se však o jednoduchou záležitost, jak by se mohlo na první pohled zdát.

Ekonomové se rozdělili do dvou skupin, jedni preferovali rychlé uvolnění cen, druzí byli zastánci postupné liberalizace. Pro postupnou liberalizaci cen byla vznesena celá řada argumentů. Prudké uvolnění cen by zvýšilo ceny vstupů a výstupů prakticky ve všech oblastech ekonomiky a mohlo by vést ke skokovému nárůstu inflace a výraznému zvýšení veškerých cen. Panovaly také obavy, že nízká konkurence v rámci československé ekonomiky a nepřítomnost zahraničních konkurentů na trhu povedou v případě plného uvolnění cen k jejich nadměrnému zvyšování a vysoké inflaci. Jako řešení proto bylo navrhováno nejprve odstranit monopolní strukturu na trhu, odstranit nedostatkovost a teprve potom postupně liberalizovat ceny.

Celá řada argumentů však vyzdvihovala právě jednorázové uvolnění cen. Jako problém postupné liberalizace byly spatřovány vysoké náklady přizpůsobení ekonomických subjektů. Obtížně by se stabilizovalo inflační očekávání i cenová hladina. Vytvoření cen, které by odpovídaly tržním podmínkám však bylo více než žádoucí. Zastánci rychlé liberalizace se dále opírali o tvrzení, že by postupná liberalizace cen mohla vést ke zhoršení ekonomické situace celkově, protože by v ní neexistoval žádný koordinační mechanismus. Zároveň však bylo nutné brát v úvahu:

- neexistenci konkurenčního prostředí. Privatizace podniků si tak žádala delší dobu, bylo proto potřeba zároveň provést liberalizaci zahraničního obchodu;
- ze dne na den by zmizel nástroj přerozdělování, dotací a sociální podpory.

Významnou roli v tomto ohledu hrála také politická situace. Na počátku ekonomické reformy měla vláda možnost poměrně razantních změn. I pokud by provedla nepopulární opatření, v revolučním duchu by ji lidé tyto kroky odpustili.

Cenová liberalizace byla zároveň jednou z nejrizikovějších částí transformace. Šokové uvolnění cen bylo podmíněno současným provedením liberalizace zahraničního obchodu, vnitřní směnitelnosti koruny a restriktivní měnové i rozpočtové politiky. (Geršlová, Sekanina, 2002) Vzhledem k tomu, že v tržním hospodářství ceny mimo jiné plní funkci informativní, bylo nezbytné zajistit, aby takto poskytovaná informace byla relevantní. Tím, že stát své zásahy do cenotvorby výrazně omezil, začaly ceny tyto běžné tržní informace poskytovat. (Žídek, 2006) Často však byly výstupní ceny chybné, neboť po letech deformace cen konečných produktů i výrobních faktorů za socialismu, nebylo možné správně předpokládat jejich budoucí vývoj. (Spěváček, Kadeřábková, 2002)

Stěžejním datem pro liberalizaci cen i zahraničního obchodu byl 1. leden 1991. Základním předpokladem cenové liberalizace byl přechod od nabídkově určované ceny (tj. určované státem) k ceně určované poptávkou. Dále se počítalo s předpokladem, že cena vstupu kryje cenu výstupu a tržby z prodeje výrobků a služeb kryjí náklady jejich výroby. (Šulc, 2004) Odstraněny byly např. dotace cen potravin a později i dalších produktů. Zatímco v roce 1990 se maloobchodní ceny zvýšily jen o 9,7 %, v následujícím roce to bylo navýšení o závratných 56,6 %, jak ilustruje tabulka č. 3.1 (Vencovský, 2003)

Tabulka 3.1: Míra inflace v prvních letech transformace (v %)

	1989	1990	1991	1992
Míra inflace	1,4	9,7	56,6	11,1

Vlastní zpracování. Zdroj dat: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-vy42dggohg>

Zatímco v době centrálně plánovaného hospodářství stát určoval ceny jednotlivých produktů, nově měl přestat do tvorby většiny cen zasahovat. Hned k 1. lednu 1991 tak liberalizaci podlehlo asi 85 % veškerých cen¹⁷, což vedlo k jejich prudkému nárůstu. (Židek, 2006) Zeman (1998, s. 154) komentoval situaci bezprostředně po cenové liberalizaci následovně: „*Inflační skok jen v polovině roku 1991 dosáhl pro oficiální ekonomy neočekávané výše 50 procent.*“

Po cenové liberalizaci prudce vzrostla cenová hladina zejména v důsledku nerovnováhy na trhu statků, devalvace domácí měny a zhoršení vnějších ekonomických faktorů. (Spěváček, Kadeřábková, 2002) Aby nedošlo k nekontrolovatelnému růstu inflace (zadržované v období socialismu), bylo nezbytné propojit cenovou liberalizaci s restriktivní měnovou a rozpočtovou politikou a pevným kursem koruny. Přestože určování cen státem bylo téměř vynulováno, ceny některých komodit byly i nadále regulovány státem. Jednalo se o paliva, energie, dopravu, bydlení a nájmy. Mírné regulaci podléhaly i mzdy. Odpovědnost za vývoj cenové hladiny byla nově převedena na politiku měnovou, finanční, kursovou a celní. (Klaus, 1995)

Začátkem roku 1991 byly liberalizovány i ceny zahraničního obchodu.

3.3 Devizová politika a zahraniční obchod

3.3.1 Liberalizace zahraničního obchodu

Stejně jako v případě uvolnění cen, s nímž byla liberalizace zahraničního obchodu úzce spjata¹⁸, došlo ke stejnému datu 1. 1. 1991 také k liberalizaci zahraničního obchodu. Hlavním cílem bylo zvýšení nabídky zboží na československém trhu, a tím pádem i k vytvoření konkurenčního tlaku na tuzemské monopoly. Podniky si nově mohly

¹⁷ Společně tak existovaly ceny určované státem, ceny regulované státem, ale určované trhem a tržní ceny.

¹⁸ V případě, že by nebyla provedena liberalizace zahraničního obchodu, ale pouze liberalizace cenová, hrozilo, že ceny prudce a nekontrolovatelně vzrostou.

u centrální banky volně vyměňovat devizové prostředky nezbytné pro obchodování se zahraničím. Omezení vývozu a dovozu pro výrobce byla odstraněna.

Základním prvkem, kterým eliminoval centrálně řízený zahraniční obchod bylo ještě v roce 1990 přijetí zákona o soukromém podniku, o společných podnicích a o zahraničním obchodu. Tento zákon umožňoval všem podnikům v zemi vyvážet do zahraničí své produkty a naopak dovážet potřebné komodity¹⁹. Na obchod s některými komoditami byly zavedeny tzv. dovozní licence (dovoz ropy, plynu a zbraní) a vývozní licence (vývoz zbraní a některých potravin a meziproduktů).

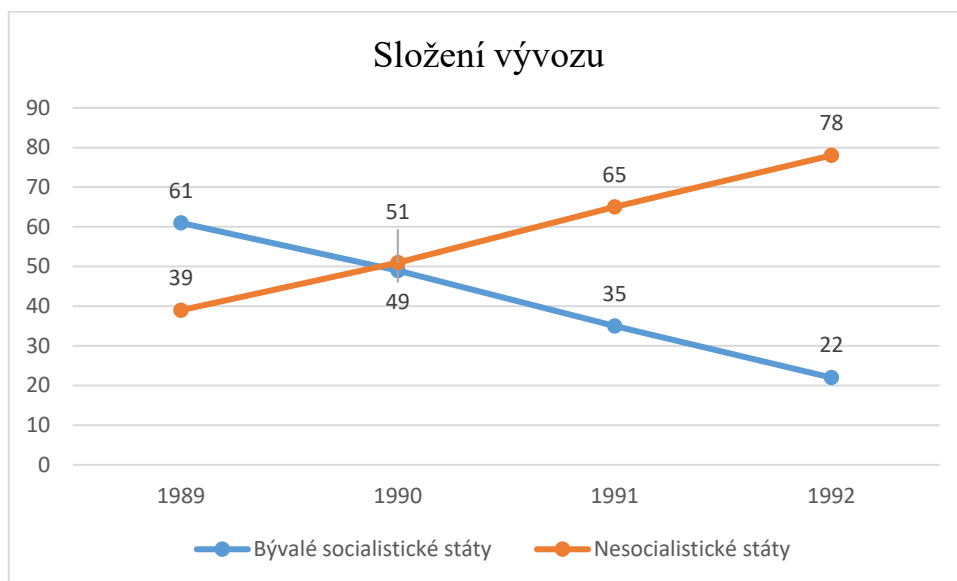
Někteří ekonomové navrhovali provést liberalizaci zahraničního obchodu postupně, neboť i v oblasti zahraničního obchodu panovaly obavy, jaký dopad bude mít vlastní liberalizace na československé hospodářství. (Jonáš, 1997) Zejména se řešilo, zda nebude československá ekonomika zaplavena zahraničními výrobky, které by ve velkém rozsahu vytěsnilly výrobky tuzemské. Z toho důvodu byla zavedena dovozní přírážka²⁰ ve výši 20 % z hodnoty dováženého zboží, jejímž cílem bylo alespoň částečně regulovat import a chránit tak české výrobky v novém konkurenčním prostředí na trhu. (Židek, 2006) Jak se později ukázalo, tyto obavy byly oprávněné, neboť po zahájení obchodování za směnitelné měny a světové ceny se projevila nízká konkurenceschopnost řady československých výrobků. (Jonáš, 1997) *„Naše exportní expanze není nijak oslňující, protože ve vyspělých trzích vždy rozhoduje kvalita nad cenou. Na druhé straně zdražení dovozů blokuje nákup nových technologií, jež by pomohly modernizovat naši produkci.“* (Zeman, 1998, s. 151)

V začátcích transformace se snížila poptávka, což se projevilo i v poklesu poptávky po zahraničním zboží. Ovlivněna byla také cena dovozu a vývozu. Významný vliv měla i devalvace devizového kursu, která umožňovala vývoz i méně efektivním výrobcům, naopak import zdražil. Zahraniční obchod silně ovlivňovaly devalvace kursu, nejistota ohledně budoucího vývoje i změny v regionální struktuře zahraničního obchodu. Vzhledem k rozpadu RVHP došlo ke snížení obchodování se státy bývalé RVHP, což ovlivnilo i možnosti československého exportu. Změny v teritoriální struktuře zahraničního obchodu zobrazují grafy č. 3.1 a č. 3.2 Státní monopol zahraničního obchodu byl zrušen vlivem liberalizace. (Jonáš, 1997)

¹⁹ Pouze obchod s některými strategickými produkty byl i nadále kontrolován státem.

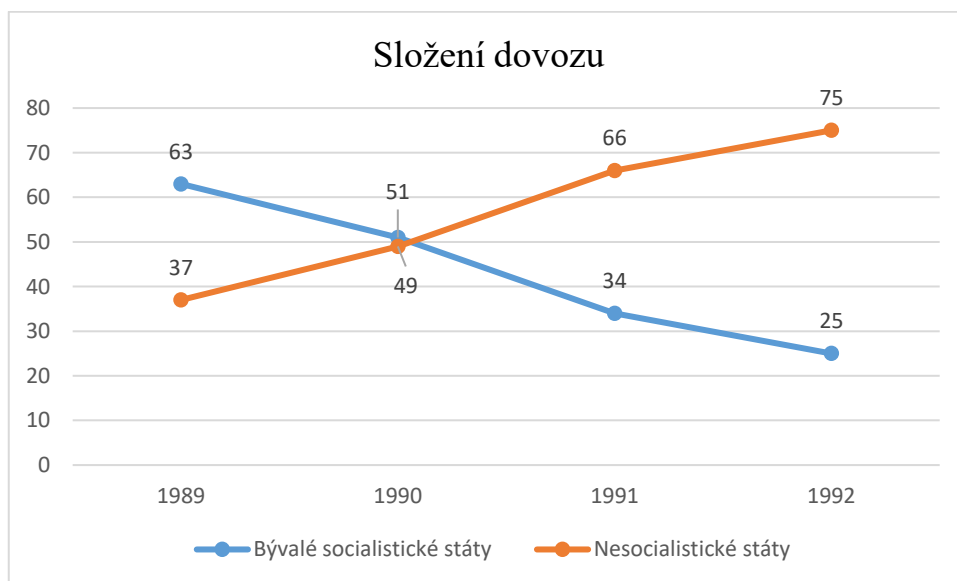
²⁰ Původně byla stanovena ve výši 20 % a postupně docházelo k jejímu snižování. Nejprve na 18 %, poté na 15 % a v roce 1992 došlo k jejímu úplnému zrušení.

Graf 3.1: Teritoriální složení vývozu (v %)

Vlastní zpracování. Zdroj dat: Jonáš, 1996, s. 112.

Graf 3.2: Teritoriální složení dovozu (v %)

Vlastní zpracování. Zdroj dat: Jonáš, 1996, s. 113.

3.3.2 Zavedení směnitelnosti koruny a náprava měnového kursu

Spolu s liberalizací zahraničního obchodu bylo nezbytné zavést směnitelnost koruny, a to jak vnitřní, tak i vnější. Vnitřní směnitelnost koruny měla vliv např. na to, že:

- rezidentní právnické osoby²¹ získaly volný přístup k devizovým prostředkům pro potřeby úhrady závazků vůči cizozemcům,
- v rámci určitého ročního limitu byl umožněn volný přístup k valutám,
- došlo ke zrušení systému dotací na vývozy a k odstranění vývozních licencí,
- byl částečně liberalizován příliv přímých a portfoliových investic do ČSR,
- u objemově větších dovozů byla nutnost konzultace právnických osob s centrální bankou,
- u dovozu zboží spotřebního charakteru byla zavedena dovozní přírážka ve výši 20 %.

Byly tak vytvořeny podmínky pro likvidaci černého kursu koruny. (Vencovský, 2003)

Se zahraničním obchodem úzce souvisí oblast deviz a s ní i zavedení vnější směnitelnosti koruny, což je důležité jak z hlediska vývozu, tak i dovozu. Vede ke zvýšení konkurence na trhu, a také zlepšení možností spotřebitelů, jak uspokojovat své potřeby zahraničními výrobky a službami.

Ani transformace této oblasti však nebyla zcela bezpečná, nesla s sebou některá rizika. Zejména to bylo působení zahraniční konkurence a schopnost tuzemských podniků se s touto konkurencí vypořádat.

Oficiální devizový kurs²² byl uměle udržován ve stejné výši od roku 1953 až do konce roku 1988. Už na začátku roku 1989 proběhla první liberalizace devizových transakcí. Podniky dostaly možnost otevřít si devizové účty, na kterých mohly samostatně hospodařit se zahraničními devizami. Oficiální devizový kurs byl nahrazen kursem pro obchodní a neobchodní platby. Bylo také umožněno zakládat podniky se zahraniční účastí. (Jonáš, 1997)

²¹ Takové právnické osoby, jejichž daňová povinnost se vztahuje jak na příjmy z tuzemska, tak na příjmy ze zahraničí.

²² Založený na zlatém obsahu koruny, tj. přirovnání koruny k určitému množství zlata (0,123426 g).

Určení devizového kursu předcházelo liberalizaci cen a zahraničního obchodu. Rozhodovalo se při tom mezi kursy:

- plovoucím (pružným), při kterém by byl kurs určován pouze tržními silami,
- řízeným plovoucím, kdy by centrální banka řídila jeho změny podle určitého pravidla
- fixním, při němž by byl kurs určován centrální bankou, která by jej udržovala na předem stanovené úrovni. (Klaus, Tomšík, 2007)

V ČSFR byl zvolen režim fixního kursu, neboť devizový trh nebyl rozvinutý, ČSFR vyvážela pouze omezené množství komodit a hlavně SBČS nedisponovala nástroji, které by jí umožnily omezovat plovoucí kurs. Fixní kurs měl přitom plnit funkci měnové kotvy, což se podařilo a kurs působil stabilizačně na vývoj domácí ekonomiky až do roku 1996. Rozpětí pro pohyb kursu bylo stanoveno na $\pm 0,5\%$. Důraz byl sice kladen na stabilitu platební bilance, jak je však možno vidět v tabulce č. 3.2, tento úkol se dodržovat nedařilo.

Tabulka 3.2: Objem zahraničního obchodu (v mil. Kčs)

	1989	1990	1991	1992
Vývoz	216 532	214 060	233 594	248 090
Dovoz	210 971	233 939	208 781	293 399
Bilance	5 561	-19 879	28 813	-45 309

Vlastní zpracování. Zdroj dat: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-vy42dggohg>

Až do roku 1990 existovalo současně hned několik měnových kursů. Jednalo se o kurs pro neobchodní platby, kurs turistický a neoficiální kurs „černý“. Tyto kursy bylo potřeba co nejrychleji sjednotit a zavést pouze jediný, jednotný. Za tímto účelem byla provedena postupná devalvace²³ koruny. Na reformě kursu totiž do určité míry závisela i účinnost měnové politiky, zásadní proto bylo určení reálného vztahu mezi domácími a světovými cenami.

²³ Snížení hodnoty měny.

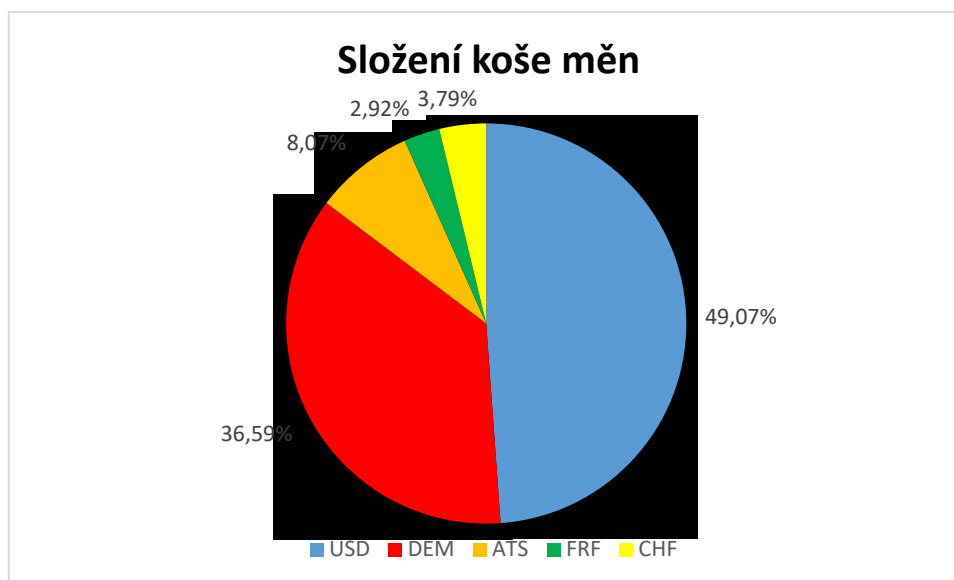
Přestože stanovení konečného kursu bylo opět předmětem sporů, nakonec byla československá koruna postupně, třikrát devalvována vůči dolaru, a to:

- 8. 1. 1990 o 18,6 %,
- 15. 10. 1990 o 54,5 %,
- 28. 12. 1990 o 16 %,

na konečných 28 Kčs za 1 USD.

Kurs koruny se odvíjel od koše pěti měn, kterými byly americký dolar, britská libra, německá marka, švýcarský frank a rakouský šilink. Na začátku roku 1992 pak došlo ke změně ve složení měnového koše (viz následující graf č. 3.3), když francouzský frank vystřídal britskou libru. Složení koše poté bylo následující. (Ptatscheková, Dittrichová, 2013)

Graf 3.3: Složení měnového koše (v %)

Vlastní zpracování. Zdroj dat: Ptatscheková, Dittrichová, 2013.

Podle Klause (1995) byly liberalizace zahraničního obchodu a zavedení vnitřní směnitelnosti koruny jedněmi z nejriskantnějších kroků provedených v rámci transformace. Ovšem kurs československé a následně české koruny zůstal dlouhodobě stabilní²⁴, což Klaus považoval za velkou výhodu československé měny.

²⁴ Dlouhodobé stability měny se nepodařilo dosáhnout v žádné jiné z transformovaných ekonomik. Kursy některých měn se změnily během několika let o celé řády.

3.4 Fiskální politika

Fiskální politika v průběhu transformace hospodářského systému ČSFR sloužila jako jeden z prostředků omezení centrální úlohy státu v ekonomice. Stejně jako měnová politika pak i politika fiskální byla vedena jako restriktivní.

V průběhu transformace byl největší důraz v ČSFR kladen na zamezení vzniku schodků státního rozpočtu. Rozpočet pro rok 1990 byl novou vládou sestaven jako mírně přebytkový, stejně tomu bylo i v roce následujícím. V dalších letech se pak vláda snažila sestavovat vyrovnané rozpočty.

Podíl veřejných výdajů na HDP byl v ČSSR jeden z nejvyšších v rámci všech socialistických ekonomik. V prvních letech reformního procesu se povedlo snižovat výdaje nejvyšší tempem (v porovnání s bývalými socialistickými státy). Podíl rozpočtových příjmů během transformace v jiných zemích socialistického tábora zpravidla klesal, v ČSFR se však podařilo zajistit rychlejší pokles rozpočtových výdajů než příjmů.

Významné změny se udály ve složení rozpočtových příjmů a výdajů. Nejmarkantnější bylo snížení daňových příjmů, ke kterému došlo z mnoha důvodů, např. kvůli vnějším ekonomickým šokům a následnému poklesu produkce, z důvodu vysoké míry inflace či z důvodu celkové úpravy daňové soustavy v ČSFR. Se změnou státního zřízení zanikla i řada socialistických institucí, a naopak celá řada nových vznikla. Zanikly tak výdaje jako např. některé dotace, výdaje na financování plánovací komise a dalších orgánů centrálního řízení ekonomiky. Z veřejných rozpočtů byly výrazně omezeny či úplně zastaveny i finanční pomoci podnikům.

Nově bylo potřeba zahrnout do státního rozpočtu také finance na nově vzniklé instituce státní správy a také výdaje spojené s podporou sociálně slabších a s nezaměstnaností, která zákonitě vznikala v důsledku probíhajících reforem. (Jonáš, 1997)

3.5 Měnová politika

Také měnová politika byla úzce spjata s hospodářskou transformací. Vzhledem k tomu, že ovlivňovala např. cenovou a mzdovou politiku, obchodní bilanci, daňový systém, stala se významným prvkem řízení ekonomiky ČSFR. (Vencovský, 2003)

Měnová politika zůstala jak v období transformace, tak i v pozdějších dobách nadále v kompetencích SBČS. Na začátku transformace se banka se potýkala s neznalostí

nového systému, základem pro měnovou politiku se stal monetaristický mechanismus²⁵. SBČS se přitom inspirovala u jedné z neúspěšnějších světových bank, německé Bundesbanky. (Židek, 2006)

Cílem SBČS při provádění měnové politiky v prvních letech hospodářské transformace ČSFR bylo omezení rizika peněžní nerovnováhy. V důsledku obav z vysoké inflace, která se v dříve projevovala pouze ve skryté podobě, se SBČS rozhodla provádět restriktivní měnovou politiku, která měla působit stabilizačně na vývoj celé československé ekonomiky. Kromě toho byla přijata ještě další opatření, neobvyklá v režimu tržního hospodářství. (Vencovský, 2003)

Hlavním cílem centrální banky bylo udržet stabilitu měny. Z toho důvodu začala hned v roce 1990 SBČS uplatňovat stabilizační restriktivní politiku. Hlavní úlohu hrál zejména měnový kurs, který se stal jakousi kotvou, přičemž pevně stanovoval přepočít zahraničních cen na ceny domácích. (Vencovský, 1999)

Měnová politika sehrála hlavní roli při stabilizaci uvolněných cen. Hlavním měnovým cílem bylo zabránit vzniku inflační spirály. Peněžní zásoba rostla pomalu, prudce však stoupaly ceny. Banka se potýkala mimo jiné s otázkou nastavení měnového kursu. Pokud by byl kurs příliš nízký, vznikala by deficit zahraničního obchodu a došlo by ke znehodnocení domácí měny. Pokud by byl příliš vysoký, zvyšovala by se inflace. (Spěváček, Kadeřábková, 2002)

V restriktivní a stabilizační politice pokračovala SBČS i v roce 1991, který představoval velkou nejistotu vzhledem k provedení cenové liberalizace a liberalizace zahraničního obchodu. Očekával se také dopad poslední devalvace československé koruny na konci roku 1990.

Ukázalo se, že restrikce byla větší, než bylo původně zamýšleno. Ve druhé polovině roku se ceny vyvíjely příznivě, a proto nebylo potřeba již dále pokračovat v restriktivní politice. (Vencovský, 1999)

V září 1990 obnovilo Československo členství v Mezinárodním měnovém fondu a ve Světové bance.

²⁵ Měnová báze a peněžní zásoba jsou ovlivňovány pomocí operací na měnovém trhu. Požadovaným cílem je dlouhodobě mírná inflace.

3.6 Vytvoření dvoustupňové bankovní soustavy

3.6.1 Centrální bankovnínictví

Od roku 1950 fungoval v Československu jednostupňový bankovní systém²⁶, který vyhovoval potřebám centrálně plánované ekonomiky. SBČS tak plnila funkci centrální banky i banky obchodní. Kromě SBČS existovaly ještě další subjekty, které jí byly podřízeny (Československá obchodní banka, Česká státní spořitelna, Slovenská státní spořitelna, Živnostenská banka, Investiční banka), a jejich činnost byla omezena na určitý specializovaný okruh služeb.

V průběhu 80. let docházelo k reformám bankovních systémů v celé řadě států s centrálně plánovanými ekonomickými systémy. V ČSSR byla reforma naplánována na rok 1990 (jako poslední v rámci socialistických států). Hlavní principy celé reformy byly zakotveny v dokumentu „Zásady přebudování hospodářského mechanismu“²⁷. Dokument byl schválen předsednictvem ÚV KSČ a vládou ČSSR v prosinci 1986, realizace pak byla plánována na rok 1990, avšak právě díky stanovenému termínu na rok 1990 došlo k tomu, že vlastní reforma bankovního systému probíhala již v nově vzniklých podmínkách tržní ekonomiky, za nového státního zřízení.

Základním předpokladem reformy bylo vytvoření dvoustupňové bankovní soustavy²⁸. Ještě v roce 1989 byl přijat zákon č. 130/1989 Sb., o Státní bance československé, který vešel v platnost 1. ledna 1990 a zákon č. 158/1989 Sb., o bankách a spořitelnách. Jelikož k jejich schválení došlo ještě před listopadovou revolucí, vycházely zákony z přestavbových principů a tudíž neodpovídaly plně požadavkům nového systému.

SBČS byla zákonem stále chápána jako socialistická instituce. Nově však byla zdůrazněna např. odpovědnost za řízení peněžního oběhu, kvalitu a stabilitu měny. Banka se měla podílet na tvorbě státních plánů hospodářského a sociálního rozvoje, na tvorbě rozpočtových výhledů, atp. Byla rozdělena na centrální a dvě obchodní banky (Komerční banka Praha, Všeobecná úvěrová banka Bratislava). Přitom byla znovu oživena Investiční banka, na kterou také přešla část aktiv a pasiv SBČS.

²⁶ Bankovní systém založený na jediné bance, která současně vykonává funkce centrálního i komerčního bankovnínictví.

²⁷ Přestavba viz blíže kap. 2.1.

²⁸ Systém s funkčně oddělenými oblastmi centrálního a komerčního bankovnínictví.

Zákon z roku 1989 o Státní bance československé právně zakotvoval fungování SBČS jako standardní centrální banky. Přešla na ni funkce emisního centra (kterou nemohla vykonávat žádná jiná banka), ostatní bankovní funkce spadaly do pravomocí sítě nově vznikajících komerčních bank. Důležitou vlastností SBČS pak byla její nezávislost na vládě a politických stranách, díky čemuž se stala politicky nezávislou institucí. Pouze dvakrát ročně musela SBČS Federálnímu shromáždění předložit zprávu o měnovém vývoji, čtvrtletně pak musela informovat i veřejnost. (Vencovský, 1999)

SBČS nevykonávala pouze klasickou funkci dozorování bankovního systému, tuto pravomoc mělo nadále Federální ministerstvo financí a příslušné republikové ministerstvo financí, cen a mezd. (Ptatscheková, Dittrichová, 2013) Tyto dále dohlížely na činnost nejen komerčních bank a spořitelén, ale i SBČS. Kontrole podléhalo například hospodaření bank v tom smyslu, zda vykonávají svou činnost na základě povolení.

Organizačně se SBČS členila na ústředí (v Praze), federální republiková ústředí (v Praze a Bratislavě), pobočky (v krajských městech) a účelové organizační jednotky.

K 1. únoru 1992 vstoupil v platnost zákon č. 22/1992 Sb., o Státní bance československé, díky kterému se SBČS stala klasickou centrální bankou v režimu tržní ekonomiky. Banka nyní mohla vykonávat veškeré funkce obvyklé pro centrální banku:

- emisní,
- vykonavatele měnové politiky,
- banky bank,
- regulace a dohledu bankovního systému,
- banky státu²⁹,
- správce devizových rezerv.

V rámci emisní funkce byla SBČS jedinou institucí, která mohla emitovat hotové peníze (mince i bankovky) a jejich vydání vyhlášovat ve sbírce zákonů. Pomocí měnových agregátů, měnového kursu a úrokových sazeb ovlivňovala měnovou politiku (o měnové politice podrobněji pojednává kapitola 3.5.). Jako banka bank vedla účty ostatních peněžních ústavů, přijímala od nich vklady a naopak poskytovala úvěry. Dále SBČS pomocí stanovených pravidel a podmínek dozorovala činnost komerčních bank; vedla účty vlády, centrálních orgánů, orgánů místní samosprávy, podniků veřejného sektoru; spravovala devizové rezervy státu, dále operovala na devizovém trhu, určovala podmínky pro obchodování se zlatem a vyhlášovala kurs k ostatním měnám.

²⁹ Od roku 1992 však byla na pokynech státu nezávislá.

SBČS vykonávala funkci nadřazenou ostatním bankovním subjektům, pro které stanovovala určitá kritéria a podmínky fungování a činnosti. (Vencovský, 1999)

Místo dosavadního vedení byla vytvořena sedmičlenná Bankovní rada, jejíž členy jmenoval prezident ČSFR. Bankovní rada se skládala z guvernéra, dvou viceguvernéřů, dvou viceguvernéřů ústředí (pro Českou a Slovenskou republiku) a dvou jejich zástupců. V úplném čele instituce stál guvernér SBČS, kterým byl od roku 1989 (až do roku 1997) Josef Tošovský. (Česká národní banka, Státní banka Československá – centrální banka)

3.6.2 Komerční bankovníctví

K 1. lednu 1990 vstoupil v platnost spolu se zákonem o Státní bance Československé i zákon č. 158/1998 Sb., o bankách a spořitelnách. Také tato norma do určité míry odrážela pouze myšlenky přestavby hospodářského systému, nikoliv celkové reformy bankovní soustavy, a tudíž se její část v praxi neuplatňovala. (Vencovský, 1999)

Od 1.1.1990 došlo k vytvoření dvoustupňové bankovní soustavy. V té době existovalo v ČSFR pět státních bank a 13 nově založených institucí, které ještě neměly potřebnou licenci. V letech 1991 – 1992 pak bylo uděleno 28 bankovních licencí. (Ptatscheková, Dittrichová, 2013)

V oblasti komerčního bankovníctví působily jak banky již existující (např. Československá obchodní banka, Česká státní spořitelna, Živnostenská banka, Investiční banka, Slovenská státní spořitelna), tak i banky vzniklé delimitací³⁰ ze SBČS (Komerční banka Praha a Všeobecná úverová banka Bratislava). Znovu obnovena pak byla činnost Tatrabanky. Na ústavy vzniklé delimitací SBČS byla převedena aktiva a pasiva SBČS, nesoulad byl vyrovnán redistribučními úvěry³¹.

Dominantní postavení na československém bankovním trhu zaujímaly již dříve existující banky nebo ty, které byly vyčleněny ze SBČS. Jejich podíl se však se vznikem nových, především zahraničních bank, snižoval.

Vlivem rostoucí poptávky po bankovních službách byly postupně zakládány nové banky. Už v roce 1990 vznikla např. Agrobanka, Pragobanka, Ekoagrobanka a bankovní dům Skala. Všechny měly univerzální charakter, mohly vykonávat veškeré bankovní činnosti. (Vencovský, 1999)

³⁰ Oddělením od SBČS a vymezením působnosti nově vzniklé organizace.

³¹ Dlouhodobé úvěry určené k vyrovnání aktiv a pasiv banky.

Vývoj československého bankovníctví byl typický vstupem nových bank na trh. Existovalo při tom několik možností. Buď se jednalo o banky nově vzniklé, zpravidla menší ústavy, nebo o zahraniční banky vstupující na československý trh. Podmínky vzniku nových bank byly poměrně prosté. K založení nové banky postačovalo 50 mil. Kčs (i přesto byla licence udělena jen některým žadatelům), postupně však požadavky na zakladatele rostly. Důvodem pro poměrně benevolentní udělování licencí byla snaha zvýšit konkurenci na bankovním trhu. (Žídek, 2006)

Protože se zvyšovala poptávka po bankovních službách došlo ke změně struktury těchto služeb i jejich objemu. Zvyšoval se počet bankovních poboček po celém území federace, čímž se zlepšoval dosah bankovních produktů pro firmy i obyvatelstvo. Kladně se tato situace promítla do oblasti zaměstnanosti, jelikož banky zaměstnávaly stále více lidí.

Důležitým prvkem pak byla volnost klientů ve výběru bank, což vedlo k vytváření konkurence mezi jednotlivými peněžními ústavami. Částečně byla konkurence umírněna pouze omezeními SBČS. Zejména v prvních letech po vzniku dvoustupňové bankovní soustavy prudce vzrostl počet bankovních subjektů. Intenzivně se rozvíjel bankovní sektor, a také se zvyšovala kvalita i rozsah poskytovaných služeb.

Ovšem ani oblast bankovníctví se v období transformace neobešla bez některých problémů, a to zejména v důsledku velkého množství špatných úvěrů uzavřených před rokem 1990 a nedostatečného kapitálu bank. Byl proto přijat soubor opatření nazývaný jako Konsolidační program I, jehož hlavním bodem bylo založení Konsolidační banky³². (Vencovský, 1999) Ta spadala do speciální skupiny bankovních institucí, tzv. transformačních institucí. Nově vzniklé komerční banky mohly převést úvěry³³, vzniklé ještě v době socialismu právě na Konsolidační banku, tudíž nebyly zatěžovány „důsledky minulého systému“. (Vencovský, 2003) Celkově se jednalo o ohrožená aktiva v přibližné výši 110,8 mld. Kčs od více než 6000 klientů a dalších 14,7 mld. Kčs z Komerční a Investiční banky. (Ptatscheková, Dittrichová, 2013)

Dalšími prvky Konsolidačního plánu bylo oddlužení a rekapitalizace státních bank probíhající ve dvou fázích, během kterých banky obdržely peněžní prostředky na posílení

³² Konsolidační banka byla státní ústav založený Ministerstvem financí ČSFR. Neměla svou síť poboček a za její závazky ručil stát. Na Konsolidační banku byly převáděny závazky z minulého režimu, špatné úvěry.

³³ Na základě rozhodnutí Federálního Ministerstva financí.

kapitálu a odepsání špatných úvěrů státním podnikům, následně Konsolidační banka odkupovala úvěry. V neposlední řadě pak došlo k převedení nedobytných úvěrů ČSOB na speciální instituci. (Vencovský, 1999)

K podpoře malých a středních podniků byla v roce 1992 státem založena Českomoravská záruční banka. Tato instituce podporovala podniky za pomoci úvěrů a bankovních záruk. Levné úvěry exportérům poskytovala Česká exportní banka.

Druhým významným bodem přeměny bankovního systému na začátku 90. let byla privatizace do té doby státních bank. Privatizace probíhala zejména v bankovním sektoru pomalu. Především větší státní banky byly totiž určitou zárukou stability ekonomiky, která by mohla být jejich privatizováním ohrožena. Na začátku roku 1990 existovaly čtyři státní komerční banky – Česká státní spořitelna, Živnostenská banka, Komerční banka a Investiční banka, které byly v roce 1992 přeměněny na akciové společnosti. (Žídek, 2006)

Z SBČS byly vyčleněny Komerční banka, Všeobecná úvěrová banka, Investiční banka. Ty společně s ČSOB, Živnostenskou bankou, Českou státní spořitelnou a Slovenskou státní spořitelnou tvořily základ komerčního bankovníctví. Na konci roku 1992 působilo v celé ČSFR celkem 38 peněžních ústavů. Vývoj počtu bank zobrazuje tabulka č. 3.3 (Vencovský, 2003)

Tabulka 3.3: Počet bankovních ústavů v ČSFR na začátku 90. let 20. stol.

	r. 1990		r. 1991	r. 1992
	leden	prosinec		
Činné banky	5	9	28	38
Ostatní banky s licenci	1	12	5	8

Vlastní zpracování. Zdroj dat: Vencovský, 1999, s. 497.

Oddalování privatizace bank v ČSFR se stalo terčem kritiky mnoha ekonomů. Přestože byly banky přeměněny na akciové společnosti, významné podíly v nich vlastnil i nadále stát. „Při zapojení velkých „polostátních“ bank do kupónové privatizace banky založily investiční společnosti, které prostřednictvím svých privatizačních fondů vlastnily balíky akcií mnoha podniků. Vznikly tak „vlastnické pyramidy“³⁴, na jejichž vrcholu stály

³⁴ Seskupení, na jejichž vrcholu stály banky, které pomocí úvěrů a držení akcií ovládaly jednotlivé privatizované podniky. Banky přitom byly z velké části vlastněny státem, čímž se vliv státu přenášel znovu na podniky, které již byly převedeny do soukromých rukou.

banky.“ Ve spojitosti se státním podílem v komerčních bankách se hovoří také o „bankovním socialismu“³⁵. (Holman, 2000, s. 68, 69)

Jak se později ukázalo, zvolená metoda privatizace bank nebyla úplně šťastná. Postupná, dlouhotrvající privatizace výrazně snížila příjmy státu a způsobila řadu krizí jednotlivých peněžních ústavů. Dokončení privatizačního procesu v bankovní oblasti trvalo téměř 10 let. Poslední banka se státním podílem byla úplně privatizována až v roce 2001. Většinovými vlastníky bank se staly zahraniční společnosti. (Zeman, 2015)

Oblast bankovníctví v průběhu transformace byla ovlivněna také probíhající privatizací státních podniků, která byla z velké části financována úvěry. Jednalo se přibližně o majetek v hodnotě 55 mld. Kčs, úvěry pokrývaly asi 80 % této sumy. Ve fázi příprav se nacházely také nezbytné normy pro stavební spoření a hypoteční bankovníctví.

Obecně vymezoval fungování bankovního sektoru zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, který platí dodnes. Tato právní norma byla do dnešního dne mnohokrát novelizována a byly do ní zapracovány příslušné předpisy Evropské unie. V březnu 1992 byl spuštěn systém mezibankovního platebního styku CERTIS³⁶ v rámci zúčtovacího centra SBČS, které zůstalo po rozdělení Československa v ČNB. (Ptatscheková, Dittrichová, 2013)

3.7 Peníze

Co se týká peněz, nepřinesla transformace hospodářského systému příliš razantní změny. Zachovaly se formy oběživa, prostředků na bankovních účtech i deviz. Změnou byla ta skutečnost, že tyto formy již nepodléhaly řízení na základě plánů.

Jistých změn dostaly hotové peníze, neboť nová podoba měla být vetknuta platidlům ČSFR. Mince byly ponechány v oběhu v dosavadní podobě, v nominálech od pěti haléřů do pěti korun s tím rozdílem, že se na nich objevil nový čtyřdílný státní znak, zkratka nového státu (ČSFR) a z rubu zmizela pěticípá hvězda. (Staněk, 1995)

³⁵ Banky sice podlely privatizaci, stát v nich však vlastnil velké podíly. Prostřednictvím bank, na kterých byla závislá řada podniků, pak stát mohl ovlivňovat i již privatizované, na bankách závislé podniky.

³⁶ „Jediný systém mezibankovního platebního styku v České republice, který zpracovává mezibankovní platby v českých korunách. Každý účastník systému CERTIS je jednoznačně identifikován kódem banky, jež je povinnou součástí každé bankovní transakce. V rámci platebního styku se používají další číselné kódy (tzv. symboly plateb), které blíže specifikují platbu.“ (Česká národní banka, popis systému CERTIS)

Zcela nová mince o nominální hodnotě desíti korun měla poukazovat na návrat k demokratickým principům a tradicím Československa z dob jeho vzniku (20. léta 20. stol.). Na lící straně se měly střídat podobizny Čechů a Slováků. Proto byl v roce 1990 zvolen portrét Tomáše Garrigua Masaryka, v roce 1991 Milana Rastislava Štefánika a v roce 1992 Aloise Rašína.

Intenzivně se diskutovalo také o podobě nových bankovek. Byla připravena celá sada návrhů, k realizaci nových bankovek však již nedošlo. Když ve druhé polovině roku 1992 začalo být jasné, že dojde k rozpadu federace, nebyly nové peníze tištěny, jelikož po rozpadu federace byly nové bankovky již tištěny odděleně, v obou státech podle jiného návrhu. (Vondra, 2012)

4 Využití řešené problematiky v žurnalistice

Ve čtvrté části práce bude problematika československé koruny v hospodářské transformaci aplikována do konkrétních žurnalistických žánrů, konkrétně se jedná o úvodní článek, interview, anketu a recenzi. Uvedené články jsou určené pro celostátní, tištěné nebo internetové médium zabývající se mimo jiné ekonomickými nebo historickými tématy (např. pro časopis Fakta a svědectví).

4.1 Úvodní článek

Datum 1. 1. 1991 se stalo klíčovým pro všechny Čechoslováky

Od zahájení transformace hospodářského systému Československa na začátku 90. let 20. století uplynulo už 27 let. Některé kroky vlády Mariána Čalfy a následně i Jana Stráského a Václava Klause měly velmi podstatný dopad na všechny obyvatele Československa. V centru pozornosti dlouho stála privatizace státních podniků a způsoby jejího provedení, která jako by odsunula ostatní změny do ústraní. I přesto, že se jim nedostávalo takové pozornosti, zasáhly významnou měrou všechny Čechoslováky.

Před transformací

Už od poloviny 20. stol. podléhala celá ekonomika a její odvětví v Československu státnímu řízení. Způsob, kterým byly upravovány navíc musel odpovídat socialistickým ideálům, což výrazně ovlivnilo celé československé hospodářství. Tato slova potvrzuje i ekonom specializující se právě na ekonomickou transformaci, Miloš Nový: *„Československá ekonomika patřila v období před 2. světovou válkou mezi deset nejrozvinutějších ekonomik světa. Začlenění Československa do skupiny světové socialistické soustavy a tzv. první systémová transformace spočívající v nastolení totalitního politického systému a hospodářského systému centrálního plánování znamenaly výrazný propad ekonomické úrovně.“*

Pod vlivem státního řídicího centra se tím pádem ocitla také cenová, zahraniční, měnová i rozpočtová politika. V centrálně plánovaném systému tak stát řídil i zahraniční obchod, stanovoval ceny všech produktů a určoval devizový kurz koruny.

Určování cen a obchod se zahraničím za socialismu

Zahraniční obchod i ceny hrály v dobách socialismu významnou roli. Naprostým základem systému, od kterého se pak odvíjely další ekonomické oblasti byla jejich stabilita. Každé zboží mělo svou konkrétní cenu, která byla stejná ve všech částech republiky. Nemohly tak probíhat konkurenční boje mezi výrobcí nebo jednotlivými prodejci. Kdykoliv někdo přišel do obchodu, mohl si koupit stejný výrobek za totožnou cenu. Ceny se měnily až rozhodnutím státu, jejich růst však byl nepatrný. Inflace se vyskytovala pouze skrytě jako nedostatek nějakého zboží, nikoliv v peněžní podobě.

Socialistické ceny řídicí centrum uměle udržovalo na nízké úrovni, přičemž ve většině případů byly nižší než náklady výrobců nebo velkoobchodní ceny. Rozdíly mezi maloobchodními a velkoobchodními cenami vyrovnávala daň z obrátu, která však byla ve většině případů záporná a sloužila jako státní dotace.

Zahraniční obchod spadal do kompetence podniků zahraničního obchodu, které rovněž řídil stát. Obchodování pak probíhalo zejména mezi východními socialistickými státy. Koruna měla pevně stanovený kurz, obchodování s devizami však mohl provádět opět výlučně stát.

Nutnost provedení změn

Prakticky po celou dobu, kdy bylo Československo socialistickým státem, podléhaly všechny ekonomické oblasti řízení z centra. Systém, ve kterém měl rozhodující slovo stát, začal od roku 1989 nahrazovat nový, založený na demokratickém principu. Bylo tedy nezbytné provést změny nejen v politické oblasti, ale také v rovině ekonomické, sociální a v dalších.

Vlády proto rozhodla o provedení uvolnění cen, liberalizace zahraničního obchodu, ekonomické stabilizace a privatizace. Zatímco některé změny se týkaly pouze osob, které se dobrovolně zúčastnily transformace, uvolnění cen a zahraničního obchodu v roce 1991 se dotklo v Československu vskutku každého. To potvrzuje i sedmdesátiletý pamětník Alois Mareš z Ostravy, který zažil oba ekonomické systémy v Československu. „Pamatuji si, jak jsem za socialismu stával ve frontě na tehdy nedostatkové zboží, jako třeba banány a pomeranče v období před Vánocema. Nebo když jsme celou noc stáli v řadě při nákupu aut nebo elektroniky. Po revoluci se do obchodu dostávalo zboží, které jsme z dřívějších dob ani neznali a začínaly vznikat prodejny zahraničních řetězců, u nás ve městě to byla třeba Billa.“ vzpomíná.

Přestože změny byly mnohdy radikální, mezi obyvateli Československa panoval klid. „Bankovní sektor v té době nebyl moc rozvinutý, spousta bank teprve vstupovala na trh. Přesto měla řada lidí své účty. Tak, jak se spousta ekonomických ale i politických změn projeví zvýšeným výběrem úspor z bankovních účtů, protože se lidé obávají, co přijde dále, v době transformace se nic podobného ve větší míře nedělo.“ vzpomíná na období transformace dnes padesáti devítiletý Jaroslav Černý, který prožil transformaci na pozici bankovního úředníka České státní spořitelny.

Uvolnění cen

Systém striktně stanovovaných cen byl jedním ze zásadních problémů československé socialistické ekonomiky. Neumožňoval výrazné změny, reakci na nedostatkovost nebo naopak přebytečnost zboží, ani konkurenční soupeření mezi obchodníky ani mezi jednotlivými výrobci, kteří by tak byli nuceni snižovat náklady výroby. Proto bylo uvolnění cen jedním ze zásadních kroků transformace a bylo nutné je provést v nejkratší možné době.

Jednalo se však o velmi složitý krok vlády, musely ho tedy doplnit další ekonomické změny. Těmi stěžejními byly liberalizace zahraničního obchodu a zavedení směnitelnosti koruny.

Uvolnění cen hned k 1. 1. 1991 podlelo přibližně 85 % všech cen, což vedlo k jejich prudkému zvýšení. Ze dne na den tak ceny vzrostly přibližně na dvojnásobek své původní hodnoty, inflace za rok 1991 tak dosáhla více než 50 %.

Pouze ceny některých komodit, jako byly energie, paliva, doprava, bydlení a nájmy nadále řídil nebo alespoň reguloval stát. „Z důvodu opatrnosti, i po cenové liberalizaci zůstaly některé ceny pod plnou kontrolou státu. Jednalo se o určitý počet zboží základní spotřeby včetně nájmu, vytápění domácností a veřejné dopravy,“ uvádí ekonom Martin Myant v publikaci Vzestup a pád českého kapitalismu. Nové ceny byly určovány poptávkou. Kryly přitom náklady výrobců, odstraněny byly dotace cen potravin i dalších produktů.

Jana Stinková, která v 90. letech pracovala jako prodavačka, vzpomíná na cenovou liberalizaci následovně: „Na toto období si pamatuji velmi dobře, i když už je to tak dávno. Tehdy se ceny zvýšily najednou o hrozně moc. Když jsme měnili v obchodě cenovky, nechtělo se nám tomu ani věřit. A ještě horší to bylo se zákazníky. Lidé sice tehdy byli dobře informovaní, ale stejně se nás pořád ptali, proč je všechno tak drahé. Někteří si samozřejmě neodpustili ani poznámku, že za komunistů by se to nikdy nemohlo stát.“

Liberalizace zahraničního obchodu

Dalším souběžným krokem nové vlády byla liberalizace zahraničního obchodu. Monopolní prostředí na českém trhu mohl narušit přísun zahraničního zboží, díky kterému vzrostla konkurence na trhu. Podniky již mohly volně získávat devizy, volně vyvážet zboží, a naopak dovážet různé komodity. Omezení mělo jen obchodování s některými produkty, pro něž platily dovozní a vývozní licence. Jednalo se o ropu, plyn, zbraně a některé potraviny.

Ekonomové se však obávali, jestli v důsledku liberalizace zahraničního obchodu nezaplaví československý trh zahraniční výrobky s vyšší konkurenceschopností než výrobky tuzemské. „*Domácí po léta chráněné firmy, které svoji nekvalitní produkci umisťovaly na měkkých trzích RVHP, ztratily ochranu před vyspělejší zahraniční konkurencí.*“ říká ekonom Miloš Nový. Z toho důvodu došlo k zavedení dovozní přírážky.

V důsledku změny politického uspořádání východní Evropy se také změnili zahraniční obchodní partneři. Omezil se obchod s bývalými socialistickými státy, naopak výrazně posílil obchod se západem.

V oblasti deviz začala být koruna volně směnitelná na ostatní měny, a to v pevně stanoveném kursu. Postupná devalvace koruny tak předcházela liberalizaci zahraničního obchodu, uskutečnila se totiž ve třech vlnách, ještě v roce 1990. Konečný kurz vůči dolaru činil 28 korun za dolar. Dále se kurz odvíjel od dalších pěti měn. Provedené změny tak pocítil opravdu každý. Zvýšení cen, nové výrobky v československých obchodech i vstup zahraničních značek na tuzemský trh byly pouze prvními vlnami celé následující transformace československé ekonomiky. Z hlediska budoucího vývoje se však jednalo o ty nejzásadnější zvraty.

4.2 Interview

„Když otevřete obchod, a záhy zvednete markantně ceny, nedělá to příliš dobrý dojem“ říká Karel Malík, který v 90. letech vlastnil malý obchod

Karel Malík je dnes už penzistou, v minulosti však vystřídal několik zaměstnání. Několikaleté období, ve kterém vlastnil malý obchůdek, hodnotí podle svých slov jako „nejzajímavější a nejpučnější“ životní zkušenost. Krámek, ve kterém nakupovali hlavně místní obyvatelé z okolní hornické kolonie v Orlové, založil hned po sametové revoluci. Netrvalo to však dlouho a musel jej pro nedostatek zákazníků zavřít.

Vezmeme to popořádku. Jak vzpomínáte na období socialismu v Československu?

Já jsem se za socialismu narodil, takže jsem dlouho neměl žádnou osobní zkušenost s jiným systémem. Starší lidé měli srovnání alespoň s krátkou dobou po válce (*2. světová válka pozn. red.*) nebo se samotnou válkou, já ale v podstatě až do 89. roku nic jiného nezažil. Tehdy jsem to proto nijak zvláště neprožíval. Teď, když se na to můžu podívat zpětně a můžu už s něčím srovnávat, musím říct, že jsem rád za to, co máme teď. Nebylo to tak strašné, jak spousta lidí dnes vypráví, ale ideální doba to taky nebyla.

Jak jste potom reagoval na pád socialismu?

Myslím si, že hlavní změna byla vidět v jakémisi nadšení lidí, že lidé zkrátka čekali, že teď se jim začne vést lépe. Asi jen málokdo si připouštěl, že by ta změna nemusela nutně vést k lepšímu. Aspoň já jsem to tak viděl, bylo to trochu krátkozraké.

Kdy vás poprvé napadlo, že byste si mohl otevřít vlastní obchod?

Bylo to někdy na konci 80. let, když se začal uvolňovat režim. Ale to byl spíše jen takový sen. Když potom přišla revoluce a otevřely se možnosti samostatného podnikání, věděl jsem, že se té šance nechci vzdát. Manželka mě varovala, že to nemusí být tak růžové, jak si představuji, ale já jsem byl odhodlaný do toho jít. Nechtěl jsem být velkopodnikatelem, chtěl jsem prostě udělat něco, co by mě bavilo a pomohlo to místním, aby nemuseli daleko dojíždět pro základní potraviny.

Otevřel jste si malé potraviny?

Ne tak docela. Většinu sortimentu tvořily potraviny, ale prodával jsem i jiné výrobky, třeba drogerii.

Jak podle vás vaše podnikání přijali sousedé a obecně obyvatelé přilehlé kolonie?

Podle mě dobře. Byli rádi, že nemusí jezdit nikam daleko. Každé ráno, kromě neděle, kdy jsme měli zavřeno, chodili na čerstvé pečivo, když jim doma došly nějaké suroviny, zastavili se u mě v obchodě. Vlastně si myslím, že spousta z nich to začala časem brát jako takový rituál. Ráno si udělali procházku do obchodu, potkali se spolu se sousedy, pobavili se mezi sebou, zjistili, co je nového. Všichni se znali a byli v obraze, co se v okolí děje. Třeba dnes už se u nás skoro nikdo nezná, lidé si spolu nepohovoří, nesetkávají se.

Muselo být poměrně náročné zaopatřit vše potřebné, aby obchod fungoval, jak má. Nebylo to příliš vyčerpávající?

Mě to strašně bavilo. A když vás něco baví, tak vás to může vyčerpávat fyzicky, ale psychicky jste pořád nahoře, což je nejdůležitější. Samozřejmě jsem musel brzy vstávat, abych měl ráno čerstvé rohlíky. Musel jsem neustále něco dovážet, všechno evidovat, atd., ale necítil jsem z toho nějakou zvláště velkou námahu.

Byl jste na to sám?

Snažila se mi pomáhat manželka, ale ta měla starostí ještě více než já. Měli jsme v té době malé děti, takže jí moc času na obchod nezbývalo.

Jak se Vás dotklo uvolnění cen na začátku roku 1991 a jejich následné několikanásobné zvýšení.?

Proběhlo to těsně po tom, co jsem s podnikáním začal. Na jednu stranu by se mohlo zdát, že to nepůsobilo dobře na zákazníky. Když otevřete obchod, a záhy zvednete tak markantně ceny, nedělá to příliš dobrý dojem. Zvláště pokud se jedná o lidi, se kterými se tak dobře znáte. Na druhou stranu si myslím, že všichni pochopili, že to prostě jinak nejde, že se ty ceny zvedly všude.

Věřil jste, že zvýšení cen bude pouze jednorázové, nebo jste se už částečně připravoval na další růst inflace a zdražování?

Zdražuje se pořád, je sice fakt, že tehdy to bylo enormní, ale doufali jsme, že to bude jednorázová záležitost, a pak že se to vrátí do normálu. Což se naštěstí docela podařilo. Aspoň takto si to pamatuju já.

Nemuseli jste se kvůli tomu zdražení omezovat v běžné spotřebě?

To zase ne. Všichni se toho trochu vylekali, ale tehdy jsme vládě a všem těm odborníkům docela věřili, a to i v tom, že je to takové nutné zlo a dále že už to bude v pořádku. Když jsem se třeba bavil se sousedy, tak to tak brali.

Zatím vaše vyprávění znělo velmi idylicky. Co se dělo dále?

Dále už to tak pohodové nebylo. Respektive dále...několik let se mi dařilo vcelku dobře a opravdu to tak idylicky vypadalo. Dělal jsem, co mě bavilo, myslím si, že lidé ke mně chodili nakupovat rádi, bylo to příjemné období. Jenže spolu s těmi rozsáhlými změnami, které si všichni tak pochvalují, přišly i jiné věci. Třeba to, že se otevřely hranice. Dnes lidé vzpomínají tak, že konečně mohli vyjet do zahraničí, na dovolenou, atd.

Jak na to ale vzpomínáte vy?

Já to bohužel zaznamenal i z té druhé strany. Hned po revoluci se u nás začaly prodávat výrobky zahraničních značek. Přišly zahraniční firmy, zahraniční investoři a tak. Hlavně tady ale začaly podnikat i obrovské firmy, které už měly svou prosperující síť prodejen v jiných státech. Mezi nimi i velké obchodní řetězce.

Sebrali vám zákazníky?

Dalo by se to tak říct. Ze začátku to lidé nebrali až tak vážně. Bylo to pro ně něco nového, zajímavého, ale pořád to chápali jako možnost, jak si nakoupit větší objemy zboží, a to samozřejmě za nižší ceny. Přestože já jsem se nemohl díky malým objemům zboží k podobným sníženým cenám uchýlit, vraceli se ke mně alespoň pro ty housky a zkrátka ze zvyku. Jenže postupně, jak se měnilo úplně všechno, řekl bych celé naše životy, chodilo stále méně a méně lidí. Až už to nakonec nešlo zvládat. Musel jsem prostě zavřít.

Bylo to pro vás hodně těžké?

Strašně. Bylo to hrozné rozhodnutí. Ještě dlouho jsem přemýšlel, kde jsem udělal chybu, proč to nevyšlo.

A k čemu jste nakonec došel?

Nakonec jsem došel k závěru, že jsem chtěl dělat něco v době po revoluci, co svým pojetím odpovídalo staré době ještě před revolucí. V době, kdy se všechno strašně rychle měnilo, kdy nikdo neměl nic jisté, nemohl předpokládat, co bude za rok, za měsíc.

Nepohlížel jste potom na celou změnu systému trochu skepticky?

Na začátku asi jo, ale potom mě to přešlo. Chtěli jsme změnu, tak jsme ji měli. Nebyla ve všem tak perfektní, jak si zprvu všichni mysleli a slepě předpokládali. Jen prostě nevedla k tomu, že by se všichni měli jen báječně a už nic nemuseli řešit. Takový je prostě život, pořád nám klade do cesty překážky, aby se z nás stávali silnější lidé tím, že je překonáme. Anebo si na nich namlátíme.

Jak na toto období vzpomínáte dnes, s odstupem času?

Dneska už trochu nostalgicky. Bylo to pro mě snad nejzajímavější a nejpoučnější období, co se práce týká. Zjistil jsem spoustu věcí sám o sobě, za což jsem šťastný. Rád na to všechno vzpomínám. Není to tak, že bych na všechno zanevřel a nechtěl na to ani pomyslet. Ten nápad mi přinesl spoustu radosti, a tu si rád připomínám. Ty škaredé okamžiky pak raději přeskakují. Jako když přetočíte film.

4.3 Anketa

Přestože se transformace ekonomického systému uskutečnila před téměř 30 lety, spousta lidí ji má v živé paměti dodnes.

„Vzpomínáte si ještě na ekonomickou transformaci na začátku 90. let minulého století a jak se vás osobně dotkla?“

Marie, důchodkyně, 78 let

Já už mám špatnou paměť, moc si toho nepamatuju ani z pozdější doby. Je mi to líto, ale opravdu si nevzpomenu.

Alena, důchodkyně, 70 let

To bylo tehdy, když se stal Havel prezidentem? Tak na to si pamatuju, všechno se rychle měnilo. Stát prodal svoje podniky nějakým švindlířům a ti je rozkradli. Vždyť, co teď má stát? A ta politika... Od té doby už se nedá věřit nikomu. Všichni politici pořád jenom lžou a myslí si, že my to nevíme. Zlatí komunisti, za nich to bylo mnohem jednodušší. Nedělali si z lidí srandu.

Jan, servisní technik, 65 let

Na žádné detaily si nevzpomínám. Ale třeba pro mě je obzvláště dnes udivující, jak se o ty změny zajímali snad úplně všichni. Dneska lidi politika nezajímá, ekonomika je nebaví a celé dění v naší zemi i na světě je pro ně blbost. Tenkrát to všichni sledovali hodně a hodně to prožívali, věřili tomu, že i oni sami můžou něco změnit.

Lucie, prodavačka, 61 let

Můj manžel se vždy o politiku zajímal, takže mě transformace musela zasáhnou, i kdybych nechtěla. S tátou se pak vždycky hádali, kdo má pravdu, a jak co dopadne. Vy to ale asi myslíte jinak. Doufám, že to patří k té době, na kterou se ptáte, ale osobně si z práce pamatuju, jak najednou vyskočily ceny nahoru. Z ničeho nic. Lidé se pak pořád vyptávali, proč jsme všechno tak zdražili, ale my jsme jako prodavačky věděly v podstatě tolik, co oni.

Ladislav, OSVČ, 57 let

Mě se dotkly opravdu hodně, vždyť díky těmto změnám můžu dělat to, co dělám. Nebýt transformace, nemohl bych podnikat, založit si svou vlastní firmu. V tomto ohledu si myslím, že to byl velký krok kupředu. Povolení podnikání, možnost obchodovat se zahraničními firmami, příchod zahraničních investorů, skutečnost, že stát přestal všechno ovládat a nařizovat všem, co mají dělat a jak.

Karel, dělník, 56 let

Jo, to si ještě pamatuju. Dělal jsem tehdy v takové menší firmě, když byla revoluce v osmdesátém devátém roce. Pak se to všechno začalo měnit, a nakonec jsme přešli pod zahraniční společnost, která tu naši firmu vzala pod sebe.

Anna, učitelka na SŠ, 48 let

Tehdy mi bylo asi 20, takže jsem to až tolik nevnímala. To víte, když je člověk mladý, moc na tu ekonomiku nekouká, věnuje se jiným věcem. Takže bych spíše řekla, že si něco „pamatuju“ z vypravování rodičů nebo známých, něco třeba z médií, ale že bych si něco vybavovala přímo ze svého života, jak mě transformace ovlivnila, tak to si tedy nepamatuju vůbec.

Adam, kuchař, 44 let

Jediné, na co si tak trošku vzpomínám je, že šly do oběhu nové bankovky. Když je rodiče donesli domů, tak jsme si je s bratrem prohlíželi, hrozně se nám líbily. Ale to bylo asi tak jako když je něco nové, tak vám to připadá zajímavé a pěkné, když už něco máte delší dobu, tak tomu ani nevěnujete větší pozornost.

4.4 Recenze

Ekonomická transformace v České republice: makroekonomický vývoj a hospodářská politika – odborná kniha vhodná pro laiky

Publikace Ekonomická transformace v České republice: makroekonomický vývoj a hospodářská politika vyšla v roce 1997 v Praze v nakladatelství Management Press. První a jediné vydání této publikace o 207 stranách je dílem Jiřího Jonáše, známého českého ekonoma, který v minulosti působil jako odborný asistent v Ekonomickém ústavu Československé akademie věd, později jako poradce Václava Klause na ministerstvu financí. Dlouhou dobu také zastupoval Českou republiku v Mezinárodním měnovém fondu. Jiří Jonáš je autorem celé řady publikací věnovaných především období transformace československé ekonomiky a podobným ekonomickým tématům.

Prakticky celá zmiňovaná kniha se věnuje ekonomické transformaci v Československu na začátku 90. let 20. století, popisuje i dobu před ní. Zabývá se situací v oblasti trhu práce a nezaměstnanosti, cenové liberalizace a inflace, zahraničního obchodu, fiskální, měnové a kurzové politiky. V rámci nich vždy nejprve popisuje situaci, která změnám spojeným s transformací předcházela, následně se pozornost detailněji věnuje samotným reformám a jejich výsledkům do roku 1995, hodnoceným s odstupem času a prověřeným praxí. Ve většině rozebíraných oblastí se setkáváme i se srovnáním nejen s okolními státy bývalého socialistického tábora (např. Polsko, Maďarsko). Obsah publikace je rozdělen do osmi kapitol, a ty jsou dále členěny na podkapitoly.

Celá kniha je kromě textu doplněna o řadu grafů a tabulek pro snadnější orientaci čtenáře v daném tématu. Vyhotovena je v brožované vazbě.

Text autor řadí do kratších odstavců, a přestože se jedná o odbornou knihu, nezahluje ho složitými odbornými výrazy a obraty, základní znalost tématu však u čtenáře předpokládá. Při čtení je možno se setkat se základními termíny z oblasti ekonomie.

Přestože samotný název knihy láká na pouhá fakta a makroekonomické údaje, text obsahuje také spoustu informací z praxe, podané a vysvětlené v širších souvislostech. Nejedná se tak o pouhá izolovaná čísla.

Autor dokazuje, že i odborné téma je možno napsat srozumitelným jazykem a příjemným stylem ke čtení. Většina knihy je velmi čtivá, přestože daná témata vysvětluje poměrně podrobně. Obtížněji pochopitelným stylem autor popisuje zejména detaily

jednotlivých problémů. Pokud tedy neprahnete po detailech, můžete složité pasáže s klidným srdcem přeskóčit.

Přestože publikací, které se věnují ekonomické transformaci v 90. letech, je na českém trhu spousta, tato kniha nabízí něco jiného. Skutečnost, že se autor osobně účastnil ekonomické transformace dává textu jiný rozměr. Měl by si ji přečíst určitě každý, kdo se zajímá o problematiku transformace, ekonomiku nebo historii, ale díky tomu, že není psána složitým stylem, po ní mohou sáhnout i naprostí laikové ze široké veřejnosti.

5 Závěr

V návaznosti na změnu politického systému po „Sametové revoluci“ v roce 1989 byla provedena řada nezbytných ekonomických změn, souhrnně označovaná jako transformace československé ekonomiky. Jednalo se o zcela zásadní kroky, které ovlivnily nejen fungování československé, ale následně i samostatné české a slovenské ekonomiky.

Po 40 letech, kdy v Československu fungoval centrálně řízený ekonomický systém, bylo po „Sametové revoluci“ v roce 1989 nezbytné provést změnu ekonomiky na takový model, ve kterém by rozhodující vliv mělo působení samotných tržních sil, nikoliv rozhodování úzké skupiny vlivných osob. Stejně jako v řadě dalších bývalých socialistických států byla provedena transformace hospodářského systému. O způsobu jejího provedení vedli ekonomové dlouhou dobu vzájemné spory. Zvažovali několik variant, odlišujících se zejména v rychlosti provedení jednotlivých změn. Nakonec byla zvolena metoda rychlého provedení změn, o níž dodnes ekonomové polemizují, zda byla zvolena správně či nikoliv.

Tento složitý proces v sobě přitom zahrnoval několik stěžejních bodů, bez kterých by žádná další změna nemohla fungovat, a tudíž na nich byl celý transformační proces založen. Jednalo se o uvolnění cen a zahraničního obchodu, stabilizaci ekonomiky a privatizaci do té doby státních podniků. Úloha peněz v různých ekonomických oblastech se v průběhu transformace výrazně změnila. Samotná role peněz jako takových vzrostla, peníze získaly nové funkce, případně došlo ke změně těch stávajících.

V důsledku transformace proběhly výrazné změny v oblasti cenové politiky. Ceny dříve striktně stanovované státem nahradily od roku 1991 ceny určované nabídkou a poptávkou zboží na trhu. Bezprostředním důsledkem liberalizace cen však bylo jejich prudké zvýšení, a to prakticky na dvojnásobek. Ke stejnému datu došlo také ke změnám v zahraničním obchodu, který již nespadal do výlučných pravomocí státu a potažmo podniků zahraničního obchodu, ale mohly se mu věnovat kterékoliv podniky. Koruna byla již volně směnitelná za zahraniční měny, kurs byl udržován centrální bankou na stabilní hodnotě. Tyto změny vedly k tomu, že československé podniky mohly volně obchodovat se zahraničím, vstupovat na zahraniční trhy a naopak podniky zahraniční začaly působit na československém trhu.

Výrazné změny nastaly i ve fiskální politice, neboť v rámci státního rozpočtu začal být uplatňován odlišný princip sestavování rozpočtu než v dobách socialismu. Měnová

politika spadala již do výlučných pravomocí Státní banky Československé. Změnou bylo i zavedení dvoustupňové bankovní soustavy, tedy rozdělení bankovních funkcí mezi centrální banku a ostatní komerční bankovní subjekty. Vznik nových bank, zahájení privatizace státních a příchod zahraničních bank pak byly dalšími body proměny bankovní soustavy v Československu. Drobných změn doznaly také např. bankovky a mince, zachovaly se však shodné formy peněz.

Cíle, vytýčené ekonomy ještě před začátkem celé transformace, tj. privatizovat výrobní prostředky, provést cenovou liberalizaci, liberalizaci zahraničního obchodu a investic, snížit výši veřejných rozpočtů a uplatňovat restriktivní měnovou politiku, byly splněny.

Reformní strategie tak posílila makroekonomickou stabilizaci Československa a samotná privatizace otevřela brány českým subjektům rozšířit své aktivity do zahraničí, a současně umožnila zahraničním firmám a investorům vstoupit na československý trh a tím nepřímo posílit stav československé ekonomiky.

Seznam použité literatury

Monografie

- GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Lexikon našich hospodářských dějin: 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech*. Praha: Libri, 2003. 488 s. ISBN 80-7277-178-7.
- GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Teze k přednáškám předmětu Dějiny národního hospodářství*. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita, 2002. ISBN 80-248-0203-1.
- HOLMAN, Robert. *Transformace české ekonomiky: v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. Ekonomika, právo, politika. ISBN 80-902795-6-2.
- HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Vyd. 2. Přeložil Zdeněk UHEREK. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-018-6.
- JAKUBEC, Ivan. *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848-1992*. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1450-5.
- JONÁŠ, Jiří. *Ekonomická transformace v České republice: makroekonomický vývoj a hospodářská politika*. Praha: Management Press, 1997. ISBN 80-85943-22-0.
- KLAUS, Václav. *Ekonomická teorie a realita transformačních procesů*. Praha: Management Press, 1995. ISBN 80-85943-05-0.
- KLAUS, Václav, Karel DYBA, Jana FÜRSTOVÁ, Ladislav MINČIČ, Dušan TRÍSKA, Jiří WEIGL a Karel ZEMAN. *25 let české transformace*. Praha: Institut Václava Klause, 2016. Publikace (Institut Václava Klause). ISBN 978-80-7542-021-3.
- KLAUS, Václav a Vladimír TOMŠÍK. *Makroekonomická fakta české transformace*. Brno: NC Publishing, 2007. Gaia. ISBN 978-80-903858-1-8.
- KUNEŠOVÁ, Hana. *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. 2., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2006. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-455-4.
- MACHONIN, Pavel a Milan TUČEK. *Česká společnost v transformaci: k proměnám sociální struktury*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-17-6.

- MYANT, M. R. *Vzestup a pád českého kapitalismu: ekonomický vývoj České republiky od roku 1989*. Praha: Academia, 2013. XXI. století. ISBN 978-80-200-2288-2.
- PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 978-80-7239-228-5.
- PTATSCHEKOVÁ, Jitka a Jaroslava DITTRICHOVÁ. *Dvacet let české koruny: na pozadí vývoje obchodního bankovníctví v České republice*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4681-4.
- RUSMICH, Ladislav. *Zbožně peněžní vztahy v rozvinutém socialismu*. Praha: Academia, 1988.
- RYPOTA, Jaroslav. *Politická ekonomie: socialismus*. 2. doplněné a přepracované vyd. Praha: Svoboda, 1983.
- SPĚVÁČEK, Vojtěch, KADERÁBKOVÁ, Anna, ed. *Transformace české ekonomiky: politické, ekonomické a sociální aspekty*. Praha: Linde, 2002. ISBN 80-86131-32-7.
- STANĚK, Jaroslav. *Peníze v českých zemích: přehled mincí a papírových peněz v dějinných a hospodářských souvislostech od 10. století dodnes*. Praha: P.A.S., 1995. ISBN 80-901893-1-8.
- ŠULC, Zdislav. *Stát a ekonomika: příspěvek k teorii hospodářské politiky*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0817-0.
- VEČERNÍK, Jiří a Petr MATĚJŮ. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989- 1998*. Praha: Academia. 366 s. 1998. ISBN 80-200-0765-2.
- VENCOVSKÝ, František. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999. ISBN 80-7265-030-0.
- VENCOVSKÝ, František. *Vzestupy a propady československé koruny: historie československých měnových poměrů 1918-1992*. Praha: Oeconomica, 2003. 227 s. ISBN 80-245-0497-9.
- VONDRA, Roman. *Peníze v moderních českých dějinách*. Praha: Academia, 2012. Historie. ISBN 978-80-200-2130-4.
- ZEMAN, Karel. *Analýza privatizačního procesu v České republice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2939-1.
- ZEMAN, Miloš. *Varovná prognostika: kniha, která v roce 1991 nevyšla*. Praha: Horizont, 1998. ISBN 80-7012-095-9.

- ŽÍDEK, Libor. *Transformace české ekonomiky: 1989-2004*. V Praze: C.H. Beck, 2006. Beckova edice ekonomie. ISBN 80-7179-922-X.

Elektronické

- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. Historie ČNB: Inflace a černý trh [online]. [cit. 2017-02-26]. Dostupné z: http://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/5_menova_politika_v_podrucni_direktivniho_planovani/3_inflace_a_cerny_trh/
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. Historie ČNB: Státní banka Československá – centrální banka [online]. [cit. 2017-03-20]. Dostupné z: http://www.historie.cnb.cz/cs/dejiny_institute/statni_bank_a_ceskoslovenska_centralni_bank/
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. Platební styk: Popis systému CERTIS [online]. [cit. 2017-03-30]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/platebni_styk/certis/certis_popis.html
- Český statistický úřad. Vydáváme: Česká republika od roku 1989 v číslech – 2015 [online]. [cit. 2017-03-28]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-vy42dggohg>

Právní předpisy

- Zákon České národní rady č. 179/1980 Sb. ze dne 16. prosince 1980 o státním rozpočtu České socialistické republiky na rok 1981. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1980-179>.
- Zákon České národní rady č. 126/1981 Sb. ze dne 17. prosince 1981 o státním rozpočtu České socialistické republiky na rok 1982. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1981-126>.
- Zákon České národní rady č. 173/1982 Sb. ze dne 20. prosince 1982 o státním rozpočtu České socialistické republiky na rok 1983. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1982-173>.
- Zákon České národní rady č. 156/1983 Sb. ze dne 19. prosince 1983 o státním rozpočtu České socialistické republiky na rok 1984. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1983-156>.
- Zákon České národní rady č. 145/1984 Sb. ze dne 18. prosince 1984 o státním rozpočtu České socialistické republiky na rok 1985. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1984-145>.
- Zákon České národní rady č. 130/1985 Sb. ze dne 17. prosince 1985 o státním rozpočtu České socialistické republiky na rok 1986. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1985-130>.
- Zákon České národní rady č. 88/1986 Sb. ze dne 11. prosince 1986 o státním rozpočtu České socialistické republiky na rok 1987. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1986-88>.
- Zákon České národní rady č. 107/1987 Sb. ze dne 22. prosince 1987 o státním rozpočtu České socialistické republiky na rok 1988. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1987-107>.
- Zákon České národní rady č. 195/1988 Sb. ze dne 13. prosince 1988 o státním rozpočtu České socialistické republiky na rok 1989. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1988-195>.

Seznam zkratek

ABO	Automatizované bankovní operace
ATS	Rakouský šilink
CERTIS	Systéme mezibankovního platebního styku v České republice (Czech Express Real Time Interbank Gross Settlement system)
ČNB	Česká národní banka
ČR	Česká republika
ČSAV	Československá akademie věd
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní Republika (v krátkém období na začátku roku 1990 Československá federativní republika)
ČSOB	Československá obchodní banka
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
DEM	Německá marka
FRF	Francouzský frank
HDP	Hrubý domácí produkt
CHF	Švýcarský frank
Kčs	Koruna československá
MMF	Mezinárodní měnový fond
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SBČS	Státní banka Československá
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USD	Americký dolar
ÚV KSČ	Ústřední výbor komunistické strany Československa

Seznam tabulek a grafů

Tabulka 2.1 Plánované příjmy a výdaje státního rozpočtu v 80. letech 20. stol. (v mld. Kčs)	14
Tabulka 2.2 Množství oběživa v 80. letech 20. stol. (v mld. Kčs)	21
Tabulka 3.1 Míra inflace v prvních letech transformace (v %)	27
Tabulka 3.2 Objem zahraničního obchodu (v mil. Kčs)	31
Tabulka 3.3 Počet bankovních ústavů v ČSFR na začátku 90. let 20. stol.	39
Graf 2.1 Růst cen v ČSSR v 80. letech 20. stol. (v %)	10
Graf 2.2 Teritoriální struktura vývozu (v % z celkového vývozu)	11
Graf 2.3 Teritoriální struktura dovozu (v % z celkového dovozu)	12
Graf 3.1 Teritoriální složení vývozu (v %)	29
Graf 3.2 Teritoriální složení dovozu (v %)	29
Graf 3.3 Složení měnového koše (v %)	32

Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, bakalářskou práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že bakalářská práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího bakalářské práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o bakalářské práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, bakalářskou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne

.....

jméno a příjmení studenta